Siyasal, Sosyal ve
Kurumsal Yönleriyle

iktisadi krizler

Editör **Semra BOĞA**

Gazi Kitabevi

Siyasal, Sosyal ve Kurumsal Yönleriyle

İktisadi Krizler

Siyasal, Sosyal ve Kurumsal Yönleriyle

İktisadi Krizler

Editör: Semra Boğa

Gazi
kitabevi

"En İyi Akademi, Bir Kitaplıktır."

Siyasal, Sosyal ve Kurumsal Yönleriyle İktisadi Krizler

Editör: Semra Boğa

© Gazi Kitabevi Tic. Ltd. Şti.

Bu kitabın Türkiye'deki her türlü yayın hakkı Gazi Kitabevi Tic. Ltd. Şti'ne aittir, tüm hakları saklıdır. Kitabın tamamı veya bir kısmı 5846 sayılı yasanın hükümlerine göre, kitabı yayınlayan firmanın ve yazarlarının önceden izni olmadan elektronik, mekanik, fotokopi ya da herhangi bir kayıt sistemiyle çoğaltılamaz, yayınlanamaz, depolanamaz.

ISBN • 978-625-7045-45-2

1. Baskı • Şubat, Ankara 2020

Dizgi/Mizanpaj • Şule TEZCAN

Kapak Tasarım • Gazi Kitabevi

Gazi Kitabevi Tic. Ltd. Şti.
Yayıncı Sertifika No: 44884

Merkez
Bahçelievler Mah. 53. Sok. No: 29 Çankaya/ANKARA
0.312 223 77 73 - 0.312 223 77 17
0.544 225 37 38
0.312 215 14 50
www.gazikitabevi.com.tr
info@gazikitabevi.com.tr

Mağaza
Dögol Cad. No: 49/B Beşevler/ANKARA
0.312 213 32 82 - 0.312 213 56 37
0.312 213 91 83

Sosyal Medya
gazikitabevi
gazikitabevi
gazikitabevi

Vadi Grafik Tasarım Reklam Ltd. Şti.
Sertifika No: 33748

Matbaa
İvedik Organize Sanayi Sitesi Oto 88 3. Bölge
2284. Sk. No: 101 Ostim / ANKARA
0.312 395 85 71

İÇİNDEKİLER

EDİTÖRDEN 1
Semra BOĞA 1

İKTİSADİ KRİZ Mİ, İKTİSADIN KRİZİ Mİ? METODOLOJİK BİR TARTIŞMA 5
Alper MUMYAKMAZ 5

TÜRKİYE'DE EKONOMİK KRİZLER VE SEÇİM SONUÇLARI 35
Oğuzhan BİLGİN 35

ALEVİ SEÇMENLERİN SİYASAL TERCİHLERİNİ HANGİ FAKTÖRLER BELİRLER? EKONOMİK KRİZ Mİ, KİMLİKLERE YÖNELİK TEHDİTLER Mİ? 59
Özlem İNGÜN KARKIŞ 59

ALMANYA SİYASİ TARİHİ'NDE KRİZLER VE IRKÇILIK 93
Ertuğrul ERYÜCEL 93

TÜRKİYE'DE DEVLETÇİLİK VE 1929 DÜNYA EKONOMİK BUHRANI: KADRO HAREKETİ AÇISINDAN BİR DEĞERLENDİRME 125
Hatice GÜZEL MUMYAKMAZ 125

EKONOMİ-ŞİDDET-SUÇ İLİŞKİSİ ÜZERİNE BİR ANALİZ 167
Alper KASIMOĞLU 167

FİNANSAL KRİZ EKSENİNDE KURUMSAL SOSYAL SORUMLULUK 199
Özlem SANRI 199

İNSAN KAYNAKLARI VE KRİZ 233
Ayşe İLGÜN KAMANLI 233

SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA VE İKTİSADİ YAVAŞLAMA: CO_2 EMİSYONU, TİCARET VE BÜYÜME İLİŞKİSİ 255
Ali PİŞKİN 255

FİNANSAL KRİZLERİN FİNANSAL PERFORMANSA ETKİSİ: TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜ İÇİN BİR ANALİZ 289
Naci YILMAZ 289

FİNANSAL KRİZLERİN KÂRLILIĞIN BELİRLEYENLERİ ÜZERİNE ETKİLERİNİN AMPİRİK ANALİZİ: BIST İMALAT SANAYİ SEKTÖRLERİ 323
İsmail Erkan ÇELİK 323

2008 KÜRESEL FİNANS KRİZİ SONRASI PARA VE MALİYE POLİTİKALARINDA DEĞİŞİMLER 371
Murat TOPCU 371

SERMAYE KONTROLLERİNİN SERMAYE AKIMLARI VE FİNANSAL KRİZLER ÜZERİNE ETKİSİ: TEORİK VE AMPİRİK BİR YAZIN TARAMASI 421
Semra BOĞA 421

TÜRKİYE'DE DEVLETÇİLİK VE 1929 DÜNYA EKONOMİK BUHRANI: KADRO HAREKETİ AÇISINDAN BİR DEĞERLENDİRME

Hatice GÜZEL MUMYAKMAZ[*]

Öz

Çalışmada Türkiye'de devletçilik, milli iktisat kavramı, 1929 Ekonomik Buhranı'nın Türkiye üzerine etkisi, bir "çözüm arayışı olarak" Kadro Hareketi'nin 1929 Buhranına bakışı ve iktisadi görüşleri konu edilmiştir. Lozan Antlaşması'nda siyasi bağımsızlığın yanı sıra ekonomik bağımsızlığın kazanılması için mücadele edilmişti. Ardından Yeni Cumhuriyet sermayeden, müteşebbisten yoksun olunan bu dönemde devlet eliyle kalkınma ve üretimi başarmaya çalışılmıştı. Devlet hammaddeyi, insan emeğini dikkate almış, hatta 1929 sonrasında bu durum plânlanmaya başlanmıştı. Bunun için uzman desteği de alınmıştı. Dünyada alım satımın durduğu, kredi imkânlarının neredeyse tükendiği bu zaman diliminde Türkiye de borç almadan kendi kaynakları ile yetinme yolunu seçmişti. Bu sıkıntılara rağmen temel kullanım maddeleri ile ilgili fabrikalar açmaya ve Türk parasının değerini düşürmemeye çalışmıştı. 1930'lu yıllar yeni Cumhuriyeti buhran havasından çıkarma arzusunun yanı sıra inkılâbın ideolojik alt yapısını tamamlamanın da konuşulduğu bir dönemdi. Öyle ki bir grup Cumhuriyet aydını, çıkardıkları Kadro

[*] Dr. Öğr. Üyesi, Bozok Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, hatice.guzelmumyakmaz@gmail.com, ORCID No. 0000-0001-9388-5247.

dergisi ile inkılâbı ekonomik, siyasi, kültürel, sosyal pek çok anlamda tanımlamaya, geliştirmeye ve tamamlamaya dönük fikirler ileri sürmüştü. Kadro, bu süreçte "Millet İktisadı" ve "plânlı ekonomi" tezlerini savunarak döneme katkı sunmaya çalışmıştı. Fakat yazdıkları, hareketin muhalifleri ve daha çok liberal aydınlar tarafından eleştirilere sebep olmuş ve görevini tamamladığı gerekçesi ile yayın hayatına son ver(il)mişti.

GİRİŞ

Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde hammadde ihracatçısı, sınai ürün ithalatçısı, dış borçların, Düyûn-u Umumiye idaresinin ve imtiyazların var olduğu bir iktisadi yapı mevcuttu[1].

İkinci Meşrutiyetin ilk yıllarında (1908-1913), iktisadi kalkınmayı dünya ekonomisi ile bütünleşmekte gören liberal eksenli bir siyasi ve ekonomik yaklaşım takip edilmişti. İttihat ve Terakki idaresinin altı yıl Maliye Nazırlığını yapan Cavit Bey, liberal iktisat anlayışı çerçevesinde, ülkedeki sermaye birikiminin güçsüzlüğü sebebiyle hem özel teşebbüsü hem de yabancı sermayeyi çekmeye çalışmış, yabancı sermayeli şirket ve bankaların korunmasını ve desteklenmesini sağlamıştı. Bu dönemde kurulan şirketlerin pek çoğu yabancı ortaklıydı. Buna rağmen siyasi istikrarsızlığın da etkisiyle kalkınmayı harekete geçirecek ölçüde bir yabancı sermaye girişi gerçekleşememişti[2]. Bununla birlikte vergi denetimini ve tahsilini

---

1 Nadir Eroğlu, "Atatürk Dönemi İktisat Politikaları(1923-1938)", **Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi**, Y:2007, C.13, S.2, s.64.; Buluş, Osmanlı İktisat Politikasını ve Cumhuriyete bıraktığı mirası şu ilkeler üzerine özetlemektedir: 1)Tarımsal nitelikte geçimlik düzeyde bir ekonomik yapı 2)Faaliyetten elde edilen vergi gelirleri 3)Gerek zanaatların gerekse fabrikaların Avrupa rekabetine yenik düşmesi 4) 1838 ve 1861 Ticaret Antlaşmaları, 1854'te dış borçlanma ve 1881 Düyûn-u Umumiyye teşkilatı nedeniyle bağımsız bir iktisadi politika uygulama imkanının ortadan kalkması ve Avrupa'nın mali denetim altına girmesi. Abdülkadir Buluş, **Türk İktisat Politikalarının Tarihi Temelleri**, 4.Baskı, Konya, Çizgi, Haziran 2015, s.62.

2 Selim İlkin, "Mehmet Cavit Bey", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Diyanet Vakfı Yay., C.7, s.175-176.; Cavit Bey, serbest ticareti, tarımsal ihracata dayalı ihti-

daha iyi hâle getirmiş, maliyeyi düzene sokmaya çalışmış. Devlet gelirleri yaklaşık %25 yükselmişti[3].

İmparatorluğun dağılışı ve milliyetçiliğin güçlenmesi ile Cavit Beyin fikirlerinde önemli farklılıklar oldu. Liberal iktisat anlayışını eleştirerek milliyetçi siyasi yaklaşımın iktisadi tezahürü olarak tanımlanabilecek "milli iktisat" politikasını savundu[4]. 10 Eylül 1914'te Kapitülasyonlar tek taraflı olarak kaldırıldı. Düyûn-u Umumiye'nin faaliyetleri askıya alındı. Ülkede bulunan yabancı sermayeli şirketler denetim altına alındı. 1915 Aralık ayında Meclise sunulan yeni gümrük tarifeleri 23 Mart 1916'da kabul edildi. 14 Eylül 1916'da uygulamaya konuldu. 1916 Şubatında ticari işlemlerde Türkçe zorunlu hâle getirildi. Savaş içinde izlenen iktisadi milliyetçilik, Osmanlı ticaret burjuvazisi içindeki gayrimüslimlerin etkinliğini kırdı. Müslüman yerel tüccarları desteklemek için Esnaf Cemiyetleri kuruldu[5]. Cavit Bey, 1917 yılı başlarında Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası'nın kuruluşuna öncülük etti, İstihlâk-i Milli Cemiyetine katıldı[6]. Balkan Savaşlarından sonra kurulan İstihlâk-ı Milli Cemiyeti, yerli malının vatandan bir parça saymaktaydı. İstanbul'daki bazı mağazalar yerli mallarını tanıtmaya başlamış, Cemiyetin kadınları terzilik mektepleri açmışlardı. Bu girişimleri Cavit Bey tarafından desteklenmişti[7].

---

saslaşmayı, yabancı sermayeyi teşviki, devletin iktisadi yaşama müdahale etmemesini savunmaktaydı. Ekonomi ile ilgili her türlü kayıt ve engelin kaldırılmasını ve bireyciliği destekliyordu. Uygarlık alanındaki atılımlar için yabancı sermayeyi gerekli görmekteydi. Büyük yatırımlar ancak yabancı sermaye ile olabilirdi. Bu sebeple yabancı sermayeyi Osmanlı topraklarına çekecek önlemlere müracaat etmeliydi. Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Polat Tuncer, **İttihatçı Cavit Bey**, 1.Baskı, İstanbul, Yeditepe Yay., Nisan 2010, s.44-46.

3 Tuncer, **a.g.e.**, s.52-53.

4 İlkin, **a.g.m**., s.176.; Tuncer, **a.g.e.**, s.50.

5 Turgay Akkuş, "Bir İktisadi Siyasa Projesi Milli İktisat ve Bursa", **ÇTTAD**, VII/16-17,(2008 Bahar/Güz), s.123.

6 Selim İlkin, "Mehmet Cavit Bey", s.175-176.; Tevfik Çavdar, **Türkiye'de Liberalizm (1860-1990)**, Ankara, İmge, 1992, s.152-153.

7 Sina Akşin, **100 Soruda Jön Türkler ve İttihat Terakki**, 1. Baskı, Gerçek Yay., Mart 1980., s.280.

1914-1918'de kurulan anonim şirketlerin pek çoğu ise Türk ve Müslüman girişimcilere ait hâle geldi. Bu dönemde sigorta, madencilik vs. alanlarda pek çok Türk ve Müslüman şirket kayıtlara girmişti. Bu şirketler kurulan Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası (1917) gibi Bankalarla desteklenmek istendi. Esasen Birinci Dünya Savaşı, İttihatçı idareye iktisadi bağımlılıklardan kurtulma, milli bir burjuvazi ve sanayi yaratma gibi amaçları içeren milli iktisat politikalarını hayata geçirme fırsatı verdi. Karaborsa ile mücadele için kurulan Men-i İhtikâr Heyetinin özellikle gayrimüslimlere yönelmesi, Türk Müslüman tüccarların gayrimüslim meslektaşlarını tasfiye etmesini kolaylaştırdı. Bunda devletin gerçekleştirdiği yasal düzenlemeler ve teşvikler önemli rol oynadı. Bu bankaların çoğu Birinci Dünya Savaşı sonunda yabancı sermayeli bankalarla baş edemeyerek kapandılar. İktisadi Türkçülüğün gerisinde bağımsızlık düşüncesi vardı. Bu düşünce siyasi olaylardan etkilenmekteydi[8]. Bu dönemde başlayan Milli İktisat politikası, Cumhuriyet döneminde de devamlılık gösterdi.

1. CUMHURİYETİN İLK YILLARINDA TÜRKİYE EKONOMİSİNİN TEMEL BELİRLEYİCİLERİ: EKONOMİK BAĞIMSIZLIK, MİLLİ İKTİSAT VE DEVLETÇİLİK

Atatürk döneminin tüm karar ve davranışlarında olduğu gibi ekonomik tutumun da temelinde bağımsızlık vardı. O, tam bağımsızlığı şöyle tanımlıyordu: *"Tam bağımsızlık, siyasi, mali, iktisadi, adli, askeri, kültürel ve benzeri her hususta tam bağımsızlık ve serbestlik demektir. Bu saydıklarımın herhangi birinde bağımsızlıktan mahrumiyet, millet ve memleketin gerçek manasıyla bütün bağımsızlığından mahrumiyet demektir. Biz bunu temin etmeden barış ve sükûna erişeceğimiz inancında değiliz"*[9].

---

[8] Akkuş, **a.g.m.**, s.124.; Akşin, **a.g.e.**, s.280-283.

[9] Utkan Kocatürk (Haz.), **Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri**, Ankara, ATAM, 1999, s.27.

Atatürk İzmir İktisat Kongresi'nin (17 Şubat-4 Mart 1923) açılışında ise; *"Bir devlet ki kendi uyruğundaki halka koyduğu vergiyi, yabancılara uygulamaz; bir devlet ki kendi gümrük resimleri ve her türlü vergi işlemlerini düzenleme hakkından alı konulur; bir devlet ki kendi yasalarına göre yargı hakkını yabancılara uygulayabilmekten yoksundur, o devlete bağımsız denilemez*"[10] demiştir.

Atatürk, Kongre'de; "… *İstiklâl-i tam için şu düstur vardır: Hâkimiyet-i Milliyye, Hâkimiyyet-i İktisadiyye ile tarsin edilmelidir….Siyasi ve askeri muzafferiyetler ne kadar büyük olursa olsun, iktisadi zaferle tetvic edilemezse semere, netice payidar olamaz"*[11]demiştir. Ayrıca İktisat Kongresinin vazifesini Erzurum kongresindeki milleti kurtarma durumuna benzeterek; *"...Kongreniz dahi milletin ve memleketin hayat ve halâs-ı hakikisini temine medar olacak düsturun temel taşlarını ve esaslarını ihzar edip ortaya koymak suretiyle tarihte büyük namı ve çok kıymetli bir hatırayı ihraz edecektir*[12]*"* demiştir.

Kongre'de iktisadi misakla ilgili olarak; yerli üretimin teşviki ve lüks ithalattan kaçınılması, girişim ve çalışma özgürlüğünün esas alınması ancak tekelciliğe izin verilmemesi, kalkınmaya katkı ve kanunlara uymak şartıyla yabancı sermayeye izin verilmesine yönelik kararlar alınmıştı[13]. Bir başka ifadeyle Misâk-ı

---

10 Çavdar, Türkiye'de Liberalizm (1860-1990), s.204-205.

11 Afet İnan, İzmir İktisat Kongresi,3. Baskı, Ankara, TTK, 2018, s.64.

12 İnan, a.g.e., s.68-69.

13 Adem Üzümcü, "Türkiye'de Ulusal Ekonominin İnşaası 1923-1945", Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'nin İktisadi Tarihi, (Ed.) Mehmet Dikkaya, Adem Üzümcü, Deniz Özyakışır, Ankara, Savaş Yay., 2018, s.89.; Gündüz Ökçün, "İzmir İktisat Kongresi", Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, C.4, s.1061-1062.

İktisadinin, kalkınmayı özel teşebbüse dayanarak başaracak, himayeci ve milliyetçi bir iktisat politikası öngörüyordu[14]. Bu düşünceler, 1929 Dünya Bunalımına kadar iktisat siyasetine hâkim olan eğilimi yansıtmaktaydı[15].

Ekonomik bağımsızlığın ilk örneği olarak demiryolları devletleştirilmiş ve yeni demiryollarının yapımı devlet tarafından üstlenilmişti. Türk karasularında kabotaj hakkı sağlanmıştı. 1925'te Aşar vergisi ve Tütün Rejisi kaldırıldı. Tütünde devlet tekeli oluşturuldu. 1927-1929'da kamu arazilerinin bir kısmı topraksız köylüye dağıtıldı. Ekilen arazi genişledi ve tarımsal üretim arttı. 1924'te Türkiye İş Bankası ile Sanayi ve Maadin Bankası kuruldu. 1925'te Şeker Fabrikaları Kanunu çıkarıldı, yerli şeker üretimi teşvik edildi. 1926'da Devlet İstatistik Umum Müdürlüğü kuruldu, bu kuruluş ile nüfus, tarım ve sanayi sayımları 1927'de yapıldı[16].

Yeni Cumhuriyet, 20. yüzyılda sanayileşmeye gecikerek girmiş ülkelerde müdahaleci ve devlet işletmeciliğini zorunlu kılan bir iktisat politikası olarak "Devletçilik" politikasını uygulamaya başladı. Aynı yıllarda Türkiye'nin siyaset ve iktisat edebiyatına "karma ekonomi" henüz yerleşmiş değildi. Devletçilik, 1930'lu yıllarda Türkiye'de kapitalizmin oluşmasına ve giderek yerleşmesine imkân veren bir gelişme modeliydi. Öyle ki Devletçilik, 20. yüzyıl koşullarında az gelişmiş bir ülke için kapitalist gelişmeyi kalkınmacı ve sanayileşmeci bir yöneliş içinde gerçekleştirmenin en yaygın yöntemiydi[17].

Diğer taraftan Teşvik-i Sanayi Yasası, İzmir İktisat Kongresi'ndeki tedbirler düşünülerek daha etkin hâle getirilmişti. Yasa sanayi kesimi için özendirici önlemler almaktaydı. Belediye harç ve resimlerinden muaf tutma, yabancı mallarından %10 pahalı da olsa

---

14 Buluş, a.g.e., s.66.

15 Şevket Pamuk, Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi, 9.Baskı, İş Bank. Yay., 2018, s.181.

16 Üzümcü, **a.g.m.**, s.90-91.; Buluş, **a.g.e.**, s.66-67.

17 Korkut Boratav, "Devletçilik", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C.2, s.412.

yerli mallarının kullanılması zorunluluğu, belirli bir süre bölgesel tekel oluşturulması hakkı ve yurt içi talebin karşılanması için (un, şeker, patiska gibi) tüketim sanayiine öncelik veriliyordu. Şekerden 18 yıl süre ile tüketim vergisi alınmıyor, pancar üreten 10 yıl süre ile vergiden muaf tutuluyordu. Kuruluşun yeri için gerekli arazinin parası sağlanıyor ve iş yerinde çalışanlar 10 yıl boyunca kazanç vergisi ödemiyordu[18]. 1927 yılındaki sanayi sayımına göre üretimin %44'ü gıda, %33'ü dokuma ve giyim sanayisinden oluşuyordu. 65.245 iş yeri içinde 10 kişi ve üzerinde işçi çalıştıranların sayısı toplamın ancak %3'ünü oluşturuyordu. Sanayi işyerlerinin ölçek büyüklüğü küçüktü[19]. Bununla birlikte Lozan Antlaşması'na göre (1923), 1929'a kadar Türkiye'nin Osmanlı dış ticaret rejimini uygulaması gerekiyordu. Ancak 1929'da belirli gümrük vergileri getiren yeni bir gümrük rejimi ile hükümet koruyucu bir dış ticaret politikası uygulamaya koyabilmişti[20].

Esasen Milli Mücadele bittiğinde Türkiye ekonomisi, iş gücü açısından haraptı. Tarımda %20'yi aşan bir iş gücü azalması meydana gelmişti. Yunan işgali Ege Bölgesi'nde büyük yıkım olmuştu. İzmir'deki büyük yangın Batı Anadolu'nun en önemli ihracat kapısını harap etmişti. İhracata yönelik Karadeniz kıyı şeridinde de aynı durum vardı. Çukurova'da Ermenilerin iktisadi varlıkları zamanla Türk toprak sahiplerine, tüccarlara, ihracatçılara devredilebilmişti[21].

1920'lerde yeni gelişmekte olan burjuvazinin siyasi iktidara katılma ümidi krizle birlikte neredeyse sona ermişti. Ekonominin sağlığı bütünüyle dış ticaretin akışına, bu akış için gerekli fonların sağlanmasına bağlıydı. 1926'da, 1928'de, 1929'da kısa sürede birçok iflasa yol açan tarımsal krizler ve kredi darlıkları, bu bağımlılığı ve

[18] Çavdar, a.g.e., s.211.
[19] Buluş, a.g.e., s.76.
[20] Çağlar Keyder, Türkiye'de Devlet ve Sınıflar, 19. Baskı, İstanbul, İletişim, 2014, s.124.
[21] Keyder, Türkiye'de Devlet ve Sınıflar, s.118-119.

sistemin çelimsizliğini ortaya koydu. 1929'da başlayan buhranın etkisi ise çok daha kalıcı, derinliği daha fazlaydı[22].

Türkiye'nin ihraç mallarının fiyatları hızla düştüğü gibi tarımda ticarete yönelik üretimi besleyen ve ödemeler dengesindeki kısa dönemli açıkları kapayan ticari krediler de artık gelmez olmuştu. Sonuçta döviz krizi ortaya çıktı. Türk lirasının değerinin düşmesi ithalatçıların borç yükünün artmasına yol açtı ve ticaret sektöründe iflaslar yaygınlaştı. Fiyatların düşmesi, kredi ekonomisinin sonunun gelmesi, köylünün borçlarını ödeyemez hâle gelmesi mallarını satacağının habercisiydi[23]. 1930'da, 1929'un kötü hasadının üzerinden bir yıl geçmeden İstanbul'da ve İzmir'de binden fazla firma iflas ilan etmişti. Bazı köylüler borçlarını ve vergilerini ödeyebilmek için ellerinde ne varsa satıyordu. Bu kargaşa ortamı burjuvazinin güçsüzlüğünü ortaya koyuyordu. 1930-1931 iktisat politikasının yenilendiği yıllar olurken siyasi rejimin de önemli bir dönüşümden geçtiği yıllardı. Krizle mücadele edebilmek için alınmış tedbirler giderek yeni bir devlet biçimini doğurmuştu. Bu rejimin öngördüğü bürokrasi burjuvazi dengesi İkinci Dünya Savaşı'na kadar varlığını sürdürdü[24].

Hükümet, 1930'da döviz işlemlerini elinde tutup kontrol etmek için Merkez Bankası'nı kurdu[25]. İktisadi güçlükler karşısında bürokrasi ülke ekonomisini dış dünyaya kapattı. Krizin sorumluları olarak Türk lirasına karşı spekülasyon yapan tüccarlar ve rezervlerini döviz

---

22 Keyder, Türkiye'de Devlet ve Sınıflar, s.122.

23 Keyder, Türkiye'de Devlet ve Sınıflar, s.124.

24 Keyder, Türkiye'de Devlet ve Sınıflar, s.124.

25 Merkez Bankası'nın kurulması ile Türkiye artık kendi parasını kendi Merkez Bankası eli ile basabilecekti. Para politikasını yönlendirecek bir kurum ortaya çıkmıştı. Aynı yıl Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu çıkarıldı. Bu Kanun, Türk parasının yabancı paralarla ilişkisini sabit döviz kuru rejimine bağlayan ve kambiyo denetimini öngören bir Kanundu. Buna göre Türkiye'ye her türlü döviz giriş çıkışı devlet denetimine bağlanmıştı. 1933'te ilk kez Sümerbank'ın kurulmasıyla ve devletin ilk kez faiz oranını belirlemesiyle doruk noktasına ulaşan ekonomiye müdahale hızla devam etti. Mahfi Eğilmez, Değişim Sürecinde Türkiye Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Sosyo Ekonomik Bir Değerlendirme, 18.Baskı, İstanbul, Remzi Kitabevi, Ağustos 2019, s.138.

olarak tutan yabancı bankalar gösterildi. 1930'da Milli İktisat Tasarruf Cemiyeti kuruldu. Bu Cemiyetin amacı tasarrufu teşvik etmek, yerli malının üretim ve tüketimini özendirmekti. İthal malların tüketimini azaltmak ve kendine yeterlilik ideolojisini yaymaktı. Projenin tamamı hükümetçe tasarlanmış ve bütün mebuslar üye kaydedilmişti. Türk sanayicilerinin sektöre göre örgütlenmesi 1930 Sanayi Kongresi'nde devam etti.

1929'un hemen ardından ticaret sermayesi krize girmişti. İstanbul ve İzmir gibi ticaret merkezlerinde şirketler iflas etti, işçiler işlerini kaybettiler. İthalat ve ihracat Türkiye'nin dünya ekonomisi ile bütünleştiği 1920'lerin sonlarındaki düzeylere göre hem parasal hem de reel olarak geriledi. Krizin etkisi geçimlik ürünlerde hissedildi. Tarım sektörüne yeni vergiler getirildi. Köylüler vergiden kaçabilmek için topraklarını terk edip hayvanlarını sattı[26].

1920'lerdeki makineleşme benzin fiyatının yüksekliği ve makine ithalatındaki kısıtlamalar yüzünden durdu. Tahıl fiyatları ihraç ürünlerinden daha fazla düştü. İç ve dış ticarette devlet denetimi artınca tüccarların faaliyet alanı daraldı. İthalattaki fırsatlar küçük ve perakendeci tüccarların elinden çıkıp hükümetin desteklediği büyük tüccar ve sanayicilerin eline geçti[27]. 1929'daki ödeme güçlüğünün ardından ithalat kısılarak ihracat teşvik edilmişti. İhracatın mutlak düzeyi, ithalata göre daha yavaş düştüğü için Türkiye'nin dış ticareti 1930'dan 1938'e kadar ihracat fazlası verdi. Bütün Pazar ekonomilerinde tüccarların durumu kötüleşmişti. Diğer çevre ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de 10 yıl içinde ekonominin hâkim sektörü ticaretti. Kriz önce bu sektörü vurmuştu. Sanayi korunduğu için kriz imalat sektörüne yaradı. 1931'de hükümet yeni bir kota sistemi kabul etti. Bu sistem ile ithal ikame ile fabrikalar kuruldu. Devlet memurlarının

---

[26] Keyder,**Türkiye'de Devlet ve Sınıflar**, s.129; Tevfik Çavdar, "Cumhuriyet Döneminde Türk İktisadi Düşüncesi", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C.4, s.1077.

[27] Keyder, Türkiye'de Devlet ve Sınıflar, s.130.

nüfuz ve statüsü arttı. 1927'de Teşvik-i Sanayi Kanunu çıkarıldı. 1939'da devlet teşviklerinden yararlanan firmalar bütün sanayi işçilerinin dörtte birini istihdam etmekteydi. Sanayiciler aşırı üretimi önlemek veya elde ettikleri yüksek kâr oranlarını korumak için kartelleşmeye teşebbüs ettiler. Köyden kente göç, işçilerin işlerini kaybetmeleri, ücretlerini düşürme teşebbüsleri ihtilaflar ve grevlerin ortaya çıkmasına ve işçilerin protestosuna sebep oldu[28].

1920'lerde devlet yatırımı hamlelerinde olduğu gibi 1929'dan sonra kamu hizmeti veren bütün devlet yatırımlarında "millileştirme" başladı. Pek çoğu Osmanlı döneminden kalan yabancı yatırımcıların önemli bir kısmı tazminat bedelleri ödenerek millileştirildi. Millileştirilen Türk yatırımları ise İstanbul Boğaziçi Vapur İşletmesi(Şirket-i Hayriye) ve bazı madenlerdi[29]. Birinci Beş Yıllık Sanayi Plânı (1933-1937) ile devletçi sanayileşme yürürlüğe girdi. Bu bir kalkınma plânı değil yatırım programı olarak değerlendirilmektedir[30]. Plân 1934'te yürürlüğe konmuş ve devlet yatırımları bu plâna göre yapılmıştır. Plân daha ziyade yatırım projeleri listesi ve gerekli teknik personelin eğitimini içeriyordu. Dokuma sanayisi, bakır, seramik, kimyevi ürünler ve kâğıt gibi malzemelere öncelik veren 15 fabrikanın yapımı savaştan önce tamamlandı[31]. Plân öncesinde ön görülen 44 milyonluk harcama tutarı 100 milyonu aştı. Miktarın bir kısmı yabancılardan borç alındı. Yurt dışı borçlanmaya müracaat edildi[32]. 1924'te kurulan İş Bankası, 1930'da milli bankaların ülke sanayisi içindeki iştiraklerinin %50'sini ihtiva ediyordu. 1937'de toplam mevduatın %38'ini elinde bulunduruyordu. İş Bankası'nın iştiraki olan şirketlerde yüksek bürokratlar ve milletvekilleri vardı. 1931-1940'da kurulan ve 1968'de varlıklarını hâlâ sürdüren şirketlerin %74,2'sinin kurucuları bürokratlardı. Devletçiliğin

---

28 Keyder, Türkiye'de Devlet ve Sınıflar, s.133.
29 Buluş, a.g.e., s.80-81.
30 Buluş, a.g.e., s.81.
31 Keyder, Türkiye'de Devlet ve Sınıflar, s.135.
32 Buluş, a.g.e., s.81-82.

iktisadi uygulamaları bürokratlar ile sanayi burjuvazisinin homojen bir koalisyon içerisinde birleşmesi ile sanayi üretiminin artmasına yol açtı[33].

Türkiye'de,1929'dan itibaren kuvvetli bir himayecilik politikası izlendi. Devletçilik himayeciliğin rantını sanayi burjuvazisine teslim etmenin bir yolu oldu. Diğer yandan 1929 buhranı rejimin bekası açısından himayeci ve devletçi politikaları gerekli kılıyordu. Korumacı önlemler 1932'den sonra da devam etmiştir. Lozan Antlaşması'nın koyduğu sınırlamaların son bulmasından sonra uygulamaya başlayan yeni gümrük tarifesi, dış ticarette miktar kontrollerine imkân veren kota sistemi ve Türk Parasını Koruma Kanunu'na dayanarak çıkartılan kararnamelerin belirlediği kambiyo kontrolleri sistemi bu koruma sisteminin dayanaklarını oluşturmuştu. Belediye hizmetlerinde, madencilikte ve demiryollarında gerçekleştirilen millileştirmeler de çoğunlukla bu yılların eseridir[34].

Aynı yıllarda iç piyasalar üzerinde de devlet kontrolünün arttığı gözlenmektedir. Tarım ürünlerinin en önemlilerinde devlet sanayiinin belirli bir rol oynaması sağlanmıştır. Devletin tarım kesimi dışında temel yatırımcı ve üretken kesim olarak ortaya çıkması dönemin iktisadi çerçevesinde meydana gelen en belirleyici değişimdi. 1938'de kabul edilen İkinci Plân, savaşın çıkması yüzünden yarım kalmıştır[35].

Devlet işletmeciliği ve devlet müdahalesi ile kapitalist gelişme yolu Türkiye'de 1932'de başladı. 1923-1931'de devlet işletmecilik yapmadığı hâlde inhisarları imtiyazlı şirketlere dağıtarak devlet ihaleleri yoluyla ve geniş teşvik tedbirleriyle özel sermaye birikimini ve kapitalist gelişmeyi hızlandırmanın sonraki devletçi döneme göre farklı

---

33 Keyder, Türkiye'de Devlet ve Sınıflar, s.136-137.

34 Boratav, **"Devletçilik"**, s.414.; Doğan Duman, "Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti", **ÇTTAD**, Y.1992, C1, S.2., s.128-129.

35 Boratav, **"Devletçilik"**, s.415.

bir yolunu deniyordu. 1923-1931, 1932-1939 dönemleri, kapitalist sisteme geçişte geç kalmış fakat siyasi bağımsızlığa sahip bir ülkede 20. yüzyılın başında izlenebilecek iki alternatif yolu temsil etti[36].

1926-1928 yılları içindeki Türk ekonomisinin sorunlarının genel bir değerlendirmesi yapılırsa, Türkiye'nin dışa açık ekonomik yapısı içinde, 1926 yılından beri Türk ekonomisinde buhranın etkilerinin ortaya çıkmaya başlamasıyla birlikte buhranın sorunlarına uyum sağlayacak bir kurumsallaşma ve dışa kapanmanın başladığı görülür. Bu tür gelişmeler 1929 Buhranı ortaya çıktığında Türkiye'nin kısmen hazırlıklı olmasını sağlamış, daha ileri tedbirler almasını kolaylaştırmıştır[37].

2. DÜNYA EKONOMİK BUHRANI VE TÜRKİYE

Ülke içerisinde bu düzenlemeler yapılırken 24 Ekim 1929'da New York Borsası'ndaki çöküşle patlayan (Kara Perşembe) iktisadi kriz kısa sürede uluslararası hammadde pazarlarını etkisi altına almıştı. Krizin genişlemesiyle uluslararası ticarette mal talebi ve fiyatlar hızla düşmüştü[38]. Borsada panik hâlinde satma dalgası, hisse senedi fiyatlarının hızla düşmesine ve milyonlarca dolarlık hayali kâğıt değerlerini ortadan kaldırmasına neden oldu. Bankalar kredileri geri çağırarak, daha fazla yatırımcıyı hisse senetlerini borsada satmaya zorladı. Avrupa'da yatırım yapan Amerikalılar yeni yatırımlar yapmaktan vaz geçmiş ve fonları geri göndermek için var olan varlıkları satmışlardı[39]. İkinci Dünya Savaşı'na kadar sürecek buhran döneminde dünya ticareti azalmaya başladı, tarımsal fiyatlar

---

36 Boratav, **"Devletçilik"**, s.413.

37 İlhan Tekeli - Selim İlkin, 1929 Dünya Buhranında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları, ODTÜ, Ankara, 1977, s.74

38 Oktay Yenal, Cumhuriyet'in İktisat Tarihi, 1. Baskı, İş Bankası Yay., 2010., s.76.; Gülten Kazgan, Tanzimat'tan 21.Yüzyıla Türkiye Ekonomisi, 4.Baskı, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., 2009., s.64.

39 Larry Neal-Rondo Cameron, "Taşdevrinden Günümüze Özlü" Dünya İktisat Tarihi, Çev. Yaşar Bülbül, Ankara, Orion Kitabevi, 2019., s.456

düştü, ticari kredi bulunmaz oldu, yabancı sermaye akımları durdu[40]. "Büyük Depresyon" diye anılan krizin birçok nedeni vardı. ABD'de de üretim sayılı holdinglerin elinde toplanmıştı. Bunlardan birkaçının bunalıma girmesi kriz yaratacak durumdaydı. Bugünkü gibi bankaları düzenleyip denetleyen kurum ve kurallar ile mevduat sigorta sistemi yoktu. Ekonomi politikası klasik ekonomi politikası diye bilinen ekonomiye devlet müdahalesini öngörmüyordu. Ekonomide bozulmaya karşın altın standardına ve para basmamaya dayalı politika yürütülüyordu[41].

Kapitalizmin dayanağı olan piyasa ekonomisi ne klasik iktisatçıların anlattığı gibi krizlerde kendiliğinden dengeye ulaşmış ne de Marksist iktisatçıların söylediği gibi dağılma aşamasına girmişti. Krizden çıkış ancak devlet müdahaleleri yoluyla olmuştu. Müdahaleler büyük ölçüde Maynard Keynes'in görüşleri çerçevesinde biçimlenmişti. Kamu kesimi özel teşebbüsün yanında üretime katılacak, kamu iktisadi teşekkülleri vasıtasıyla mal ve hizmet üretilmeye başlanacaktı. Bu sistem karma ekonomi olarak adlandırılıyordu[42].

Hem az gelişmiş ülkelerde hem de sanayileşmiş ülkelerde devlet müdahaleciliği güçlenmeye başlamıştı. Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nde Roosevelt'in New Deal politikaları devreye girdi. Hem sanayileşmiş hem de tarım ağırlıklı ülkelerde devletin biraz daha harcama yapması, bütçe açıkları oluşturması, bunları ek para basma yoluyla karşılayarak ekonomide bir canlanma yaratması yaklaşımı ağırlık kazanmaya başladı. 1936'da İngiliz İktisatçı Keynes'in kitabı yayımlanarak bu uygulamalara kuramsal bir çerçeve kazandırıldı. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bu tür politikalar Keynescilik olarak anılmaya başlanacaktı. Ancak 1930'ların başında bu uygulamalar el yordamıyla yapıldı[43].

---

[40] Çağlar Keyder, "İktisadi Gelişmenin Evreleri", Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, C.4, s.1068.

[41] Mahfi Eğilmez, **Tarihsel Süreç içinde Dünya Ekonomisi**, 8.Baskı, İstanbul, Remzi Kitabevi, Ağutos 2019, s.122.

[42] Eğilmez, **a.g.e.**, s.123.

[43] Pamuk, **a.g.e.,** s.191.

Yukarıda belirtildiği üzere Türkiye'de 1929'dan itibaren devletin ekonomideki yeri giderek genişlemekteydi. Türk parasının değerinin düşmesini önlemek ve kısa dönem tedbirlerini açıklamak isteyen Başvekil İnönü TBMM'de: *"...Millet kendi istihsalinden fazla sarf etmeyerek kanaatkâr bir hayata girmek mecburiyetindedir. ...Aklı eren bütün vatandaşların şuurunu uyandırmak ve bu uğurda devletin bütün kuvvetlerini harekete getirmek kati kararımızdır."* demiştir. O'nun bu kararı, TBMM'ce oy birliği ile tasvip edildiği gibi Mustafa Kemâl tarafından telgrafla tebrik edilmiştir[44]. Diğer taraftan halka tasarruflu olmayı ve yerli malı kullanmayı öğretmek, bunların kalitesini yükseltip fiyatlarını ucuzlatmak ve sürümlerini artırmak amacıyla 16 Aralık 1929'da Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti kuruldu. Cemiyetin ilk üyesi Mustafa Kemâl'di. Eski İktisat Vekili Rahmi (Köken) ve Vedat Nedim (Tör) bu cemiyetin yönetimindedir[45].1930'lu yıllarda İnönü hükümetleri makroekonomik politikalarda giderek tedbirli davrandılar. Denk bütçe ve sağlam para politikaları uyguladılar. Ek para basılmadı ve açık verilmedi. Tedavüldeki banknot miktarı 1938 yılına kadar sabit kaldı. Türk lirasının altın karşısındaki paritesi korundu. Türk lirası 1931'de dolar ve sterlin karşısında %40'a kadar değer kazandı[46].

Krizin genişlemesiyle birlikte mal talebi ve fiyatlar hızla düşmüştü. Ticari ilişkileri ağırlıklı olarak krizin etki alanı içindeki ülkelerle olan Türkiye'de bu olumsuz sonuçların dışında kalamamıştı. 1928-1933 arasında ihracat gelirleri, Türk lirası bazında %48 azalmıştır. Pamuk ihracatında %89, halı kilim ihracatında %88 oranında düşüş olmuştur. Çiftçi 1931 yılında 1929'a göre % 10 kadar daha fazla ürün elde ettiği hâlde 1929'dakinden üçte bir oranında daha kazandı. Dış kredi imkânları bulunmadığı için ithalat da yarı yarıya azalmak zorunda kaldı. İthalatın azalması devlet bütçesini sıkıntıya sokmuştu. Lozan'da gümrük vergisi oranlarına konulan sınırlama süresi sona erip ortalama gümrük vergisi oranı %11-12'den %19-

44 Tekeli-İlkin, **a.g.e.**, s.92.
45 Duman, **a.g.m.,** s.130.; Tekeli-İlkin, **a.g.e.**, s.93.
46 Pamuk, **a.g.e.,** s.192.

20'ye çıkartıldığı hâlde toplam gümrük vergileri hızla düşmüştü. Yurtiçindeki iktisadi faaliyet de yavaşlayınca kazanç ve muamele vergileri de gerilemişti. Duyun-u Umumiye borçları 1929'da ödenmeye başlanıyordu. Bu durum yatırımlarını ve harcamalarını denk bütçe üzerinden yürüten hükümet için büyük bir sıkıntı yarattı[47]. Osmanlı Borçlarının ödenmesi ile ilgili ciddi bir kambiyo krizi patladı. Türkiye moratoryum ilan etti ve devletin dış itibarı sarsıldı. Tarım ürünü fiyatlarının dünya borsasında şiddetle düşmesi, spekülatif ithalatın dünya fiyatları düşünce yarattığı iflaslar, kısa vadeli dış borçların yarattığı iflaslar 1930'da para kambiyo rejiminin tümüyle değişmesine sebep oldu[48].

1928 ile 1932 arasında vergi gelirlerinde bütçenin üçte birine eşit bir düşme olmuştu. 1932 yılında konulan "İktisadi Buhran Vergisi" ve "Muvazene Vergisi" ile normal vergi kaybının büyük bölümü telafi edilebilmişti. Bunun üstüne yılda 4 milyon TL'den 45 milyon TL'ye çıkan dış borç ödemeleri eklenince, borç dışı kamu harcamalarında kısıntı yapmak gerekmişti. Büyük tasarruflara gidilmişti. Ekonominin hiçbir kesimi dünya bunalımının sarsıntısı dışında kalamamıştı. Tarım başta olmak üzere iktisadi faaliyet yavaşlamıştı. Azalan ihracat getirisi sebebiyle ithalat da azalmıştı. Hazinenin gümrükten aldığı vergiler eski seviyede değildi. Bütçe sıkışmıştı. İthal malları kıtlığı ve fırsatçılık hükümeti zor durumda bırakıyordu. 1928-29 arasında Türk lirası %10 değer kaybetmişti[49]. Devlet bu koşullarda buğday ve tütünde destek alımlarına başladı. Ancak bu alımlar sınırlı kaldı. Bu destek 1939'a kadar buğday üreticisinin durumunu düzeltmedi. 1934'te bir miktar toparladılar[50].

---

[47] Boratav, **a.g.e.**, s.77.

[48] Gülten Kazgan, **Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi**, 4. Baskı, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., 2009, s.64-65.

[49] Boratav, **a.g.e.**, s.78-79.

[50] Pamuk, **a.g.e.**, s.195.

1929 Buhranı ile iki katına çıkan dış açık sorunu karşısında 1929'da İktisat Vekili Şakir Kesebir'in adı ile anılan, Plan uygulamaya konulmuştu. Bu planla ülke içinde üretilen malların ithalatını önlemek için gümrüklerin kapatılması, ihracatın artırılması imkânlarının araştırılması ve içeride üretilebilecek malların saptanması amaçlanmıştı. Bu plânda devlet hiçbir işletme kurmuyor, öncülük tamamen özel teşebbüse bırakılıyordu. Bu amaca ılımlı bakan İş Bankası Umum Müdürü Celal Bayar, İktisat Vekilliğine getirilmişti. Bu yaklaşım yönetici kadro tarafından "Mutedil Devletçilik" olarak açıklanmıştı[51]. Plân, 1923-1929 döneminde uygulanan özel sektör eliyle kalkınma yöntemini daha çok derinleştirmeyi öneriyordu. Ekonomik politikada yapısal bir dönüşüm önermemekteydi[52]. Kesebir'in Plânı yeni şartlar altındaki hükümetin ihtiyaçlarını karşılayamamıştı. Bu raporlar Serbest Fırka kurulduktan sonra iktisaden de eleştiri konusu olmuştu. Türk parasının değerini korumak ve kurulacak bir Merkez Bankası için Alman H.Schaht ve K.Müller'den destek alındı. Raporlar 1930 Ocağında Başvekil Maliye Vekili Şükrü Saraçoğlu'na sunuldu. Raporun iki ana bölümü vardı. Birinci bölüm, nakit istikrarının ve gayesinin tahakkukuna yardım edecek bir Merkezi Tedavül Bankasının teessüs ve faaliyetine devam edebilmesinin mütevakkıf olduğu iptidai ve zaruri şartların Türkiye'de mevcut olup olmadığını; ikinci bölüm böyle bir bankanın kurulmasının ön şartlarını sağlamak için gereken ıslahat programına dair teklifat yer alıyordu[53]. Müller'in raporu Serbest Fırka'nın eleştirilerine dayanak olmuştu[54].

22 Nisan 1930'da Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti Birinci Sanayi Kongresi müşterek bir sanayi programında anlaşmak üzere toplanmıştır. Kongrenin toplanma sebepleri arasında Kesebir Plânının yeterli bulunmaması da düşünülmektedir. İktisat Vekili Kesebir'den

---

51 Üzümcü, **a.g.m.**, s.95.
52 Tekeli-İlkin, **a.g.e.**, s.105.
53 Tekeli-İlkin, **a.g.e.**, s.110.-111.
54 Tekeli-İlkin, **a.g.e.**, s.114.-115.

sonra konuşan Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti'nin "Umumi Katibi" Rahmi Köken bir yandan yerli malının kullanımının teşvik edilmesinden diğer yandan da sanayicilerin halka iyi, ucuz ve çok mal vermesinden bahsetmiştir[55]. Sermaye birikimi ve sanayileşmeyi hızlandırmak için asgari on senelik bir sanayi programının belirlenmesi ve fabrika kurmak isteyen herkese teknik yol göstericilik yapacak bir Sınai Tesisatı Tetkik ve Murakabe Merkezi kurulması konuşulmuştur. Bu Kongrede devletçilik üzerine hiçbir tartışma yapılmamıştı ve devletin özel sanayii koruması yoluyla ülkenin kalkınabileceğine olan inanç devam etmekteydi[56].

Aynı tarihlerde imalat ve madencilik sanayii alanında devletin girişimci olması kararlaştırılmış ve plânlama konusunda Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'nden finansal ve teknik destek alınmıştı. Sovyet uzmanlarından oluşan heyet Türkiye koşullarında kurulabilecek işletmelere dair rapor hazırlamıştı. 17 Nisan 1934'te kabul edilen, 1934-1938'de uygulanan Birinci Beş Yıllık Sanayi Plânı yürürlüğe girmişti. Bu plân bütün ekonomiyi kapsamamaktaydı. Bu ilk sanayileşme hamlesi ithal ikameci sanayileşmedir. Kurulan işletmelerin hammaddeleri ülkede bulunacak, zorunlu olmadıkça hammadde ithal edilmeyecek, ülkede üretilen dünyada fiyatları düşen hammaddelerin ihracının önlenmesi ve sınai bütünleşmeden yararlanma amacı güdülmüştür. Kurulacak işletmelerin hammadde ve iş gücü kaynaklarına yakın olması, işletmelerin ticari esaslara göre çalışması yatırımların kendilerini finanse etmeleri, işletmelerin mümkün olduğunca ülkeye dengeli dağıtılması, tüketim malları endüstrilerine ağırlık verilmesi ve tesislerde dönemin ileri teknolojileri kullanılması fikri benimsenmiştir. Birinci Beş Yıllık Sanayi Plânı'nda belirlenen 23 sanayi kuruluşundan 19 tanesi kurulmuş ve gelişme göstermiştir. Bunlar, dokuma sanayi, maden, demirçelik sanayi, kâğıt ve selülöz sanayi, toprak ve seramik sanayi ve

[55] Tekeli-İlkin, **a.g.e.**, s.121-122.
[56] Tekeli-İlkin, **a.g.e.**,123-124.

kimya sanayidir. Plânın uygulama sorumluluğu Sümerbank'a verilmiştir. İş Bankası ve Ziraat Bankası sınırlı ölçüde finansman sağlamıştır. Devlet bu dönemde maden işletmeleri ve şeker fabrikaları da kurmuştur[57].

100'den fazla sanayi kuruluşunu ön gören İkinci Sanayi Plânı'nın hazırlığına da 1936'da başlanmış ancak İkinci Dünya Savaşı şartları uygulamaya engel olmuştur. Bu dönemde Devletçi sanayileşme politikasına rağmen Atatürk'ün sanayileşme ve milli burjuvazi yaratma yolundaki kişisel eğilimleri 1937'den itibaren tekrar ortaya çıkmıştır. Bu sebeple İş Bankası çevresi ile hükümet işlerine müdahale etmiş, ardından da İnönü yerine Başvekilliğe Celal Bayar getirilmiştir[58].

3. KADRO VE BİR YORUM BİÇİMİ OLARAK MİLLET İKTİSADI

3.1. Kadronun Amacı, İnkılâba ve Dünyaya Bakışı

Kadro, Türkiye'de devletçilik tartışmalarının yoğun yaşandığı, 1932-1935 döneminde, ideoloji ve gelişme stratejileri üzerine çok sayıda yazının kaleme alındığı bir dergidir. Bir millî kurtuluş hareketi olarak Türk inkılâbının sosyal ve ekonomik karakterini ve istikametlerini yanı sıra Ortadoğu'da millî kurtuluş hareketlerinin uluslararası mânâsını izah etmeye çalışmıştır[59]. Dergi, Ocak 1932 - Ocak 1935 yılları arasında üç yıl boyunca otuz altı sayı hâlinde, Şevket Süreyya Aydemir, İsmail Hüsrev Tökin, Vedat Nedim Tör, Burhan Asaf Belge ve Yakup Kadri Karaosmanoğlu'ndan oluşan bir grup aydın tarafından yayımlanmıştır[60].

---

[57] Üzümcü, **a.g.m**., 96-97.

[58] Üzümcü, **a.g.m**., s.98-99.

[59] Şevket Süreyya Aydemir, **Suyu Arayan Adam**, 8. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1993, s.446-447.

[60] Mustafa Türkeş, **Ulusçu Sol Bir Akım: Kadro Hareketi (1932-1934)**, Ankara, İmge, 1999., s.9; Ayşe Trak, "Liberalizm-Devletçilik (1923-1939)", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C.4., s.1085.

Kadro, 1929 Dünya ekonomik bunalımının tüm dünyayı sarstığı, liberal ekonomiye ait değerlerin anlamsız kaldığı, ayrıca buhrandan etkilenmeyen Komünist Rusya ile Faşist İtalya'dan farklı olarak yani komünizm ve faşizm dışında bir yol arama çabası olarak da tarif edilmektedir[61].

Kadro, Türkiye'nin bir ihtilal geçirdiğini, ihtilâlin inkılâbın vasıtası olduğunu, Türk inkılâbının nazari ve fikri kısımlarının ideoloji olabilecek bir fikir sisteminin düzenlenmiş ve tamamlanmış olmadığını, Türk münevverlerine düşenin ise inkılâbın fikir ve prensiplerini inkılâbın seyri içinde açıklamak, İnkılâbın sınırlarını bilmek, benimsemek ve benimsetmek şeklinde tanımlayarak kendi vazifesini açıklamıştır[62].

Türk inkılâbının hedefi, Türk milletini en çabuk yoldan, ileri, yüksek, verimli, gelirli bir millet yapmaktı. Bağımsız bir millet kalmak şartıyla ileri, yüksek, verimli, gelirli, sınıfsız ve tezatsız bir millet olmak inkılâbın ana davasıydı[63].

Atatürk, kadronun, Türk inkılâbına teorik bir çerçeve oluşturma girişimini, önce zımni sonra açıktan desteklemiştir. Kadrocular, baştan itibaren, CHP'nin, Cumhuriyetçilik, milliyetçilik, halkçılık, lâiklik, inkılâpçılık ve devletçilik ilkelerini benimsemişlerdi. Bununla birlikte savundukları ideoloji ve önerdikleri gelişme stratejisi Cumhuriyetin kurucu kadrosunun fikirleri ile özdeş değildir[64].

Kadro, anti-Marksist ve anti-komünist çevrelerden, Marksist ve komünist olduğu yönde eleştiri alırken; Marksist ve komünist çevrelerde ise anti-Marksist hatta faşist olarak nitelendirilmiştir[65].

---

61 Tevfik Çavdar, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839-1950**, 2.Baskı, Ankara, İmge, 1999, s.307.;

62 Türkeş, a.g.e., s.10.

63 Vedat Nedim, "Sınıflaşmamak ve İktisat Siyaseti", (Haz.) Özgür Erdem, **Kadro**, C.1, S.1, İkinci Teşrin 1932, s.18-19.

64 Türkeş, **a.g.e.**, s.11.

65 Temuçin Faik Ertan, "Kadro Hareketine Genel Bir Bakış", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, IX/27, Ankara, 1993, s.550.

Kadroya göre, bağımsız Türkiye için çeşitli ziraat ve çeşitli sanayi yapmak ve bir iktisadî cüzü tam mecburiyeti vardı. Ziraati sanayiye, sanayii ziraate pazar yapacak ve ziraatle sanayiin birbiri için ahenkli gelişimini önceden tespit edilmiş bir plâna göre düzenleyecek bir millî iktisat siyaseti amaçtı[66].

3.2. Kadroculara Göre Millet İktisadı, Plânlılaştırma ve Dünya Buhranını Avantaja Çevirebilme

Vedat Nedim, bir sömürge iktisadı olmaktan kurtulup millet iktisadı yaratmayı başlı başına uluslararası bir hadise olarak tanımlamaktadır. Bu mesele sadece milli değildir, uluslararası boyutu da vardır. Bu mânâda Türkiye, sömürge durumundaki milletlere modeldir. Bu durum Türkiye düşmanları tarafından sıkıca takip edilmektedir. Her Türk vatandaşı bunun bilincinde olmalıdır. İktisadi meseleleri fertlerin hasis menfaat meseleleri olmaktan kurtarıp bir millet meselesi hâline koymak zarurettir. Bunun için bir Dumlupınar havası estirmek gerekmektedir. İktisadi Dumlupınar, plân ve sistem istemektedir. Harp sonu iktisadının üç büyük meselesi vardır:

1. Kapitalist iktisat sistemi yerine, komünist iktisat sistemini kurmak. Rusya bunu gerçekleştirmektedir.
2. Kapitalist iktisat sistemini kurmak, bununla da Cemiyet-i Akvam ilgilenmektedir.
3. Sömürge iktisadi yerine bağımsız millet iktisadı yaratmak. Türkiye'nin vazifesi budur. İnkılâp Türkiye'sini sadece hammadde üreten, ecnebi sanayi mamulatına açık pazar ve emperyalist sermayelerin istismarına sahne olan Osmanlı

---

[66] Vedat Nedim, "Niçin ve Nasıl Sanayileşmemiz Lazım", (Haz.) Özgür Erdem, **Kadro**, Aylık Fikir Mecmuası, C.1, S.1, 6 Haziran 1932, s.14-15.; Şevket Süreyya, "Plan Mefhumu Hakkında", **Kadro**, C.1, S.1, 5 Mayıs 1932, s.11.

> İmparatorluğu ile aynı düşünmek ecnebi uzmanların ana hatalarıdır[67].

İktisadi Türkiye, bir inşaat sahasına benzer. Bütün malzeme mevcuttur. Mühendislerin, kalfaların, ustaların, işçilerin zekâ ve iş kuvvetini bir hedefe sevk edecek plân yoktur. Devletin, bir millet iktisadı yaratma azmini, bir millet işi hâline sokmak gerekir. Bütün dünya anarşik iktisattan plânlı iktisada doğru geçmekte. Tröstler, karteller, konsernler, konjonktür tetkikat müesseseleri, kooperatifleşme teşebbüsleri hep bu hareketin neticeleridir. Böyle bir şuursuz iktisat siyasetinden şuurlu iktisat siyasetine geçmek program ve plân yapmak gerekir[68].

İsmail Hüsrev'e göre iki buçuk seneden beri devam eden buhran, her memleketin akislerine göre izler bırakmıştı. Türkiye için hiç şüphesiz en dikkat çekici olanı para buhranıdır. 1929 senesi ile birlikte üretim hacminde şiddetli bir sükût başladı. Bu sükût sanayi memleketleri ile hammadde üreticisi memleketler arasında karşılıklı ilişkileri azalttı. Sanayi memleketleri, hammadde ithalatı ile hammadde üretimini finanse eden krediyi kesmek mecburiyetinde kaldılar. Tüketim piyasaları kapanınca hammadde memleketlerinde stoklar yığıldı. Hammadde fiyatları süratle düşmeye başladı. Avusturalya'nın ihracatı %30, Brezilya'nın %37, Arjantin'in %55 gerilemişti. Buhrandan önce dış borçlarının faizlerini emtia ihracatı ile kapayan hammadde üreticisi memleketler, hammadde ihracatının daralması üzerine faizleri karşılayamaz oldular[69]. Hammadde memleketlerinin paraları karşılıksız kaldı ve paraların kıymeti düşmeye başladı. Normal zamanlarda milli paranın alım kuvveti, memleketin altın döviz mevcudu ile mükemmelen karşılanarak korunabildiği hâlde buhran, zamanlarında ihracatın kısılması üzerine memleketin

---

67 Vedat Nedim, "Müstemleke İktisadiyatından Millet İktisadiyatına", **Kadro**, C.1, S.1, İI. Kanun 1932, s.10

68 Vedat Nedim, a.g.m., s.11.

69 İsmail Hüsrev, "Hammadde Memleketlerindeki Para Buhranının Karakteri", **Kadro**, C.1, S.1, II. Kanun 1932, s.12.

altın ve döviz mevcudu dışarı akmakta ve karşılığı azalan milli paranın kıymeti de mukabil bir tedbir alınmadığı takdirde sürekli düşmektedir.

Türkiye de ticaret bilançosu açık veren bir memlekettir. Türkiye'nin hammadde ihracatı yanında çok çeşitli zirai gıda maddeleri ihracatı vardır[70]. Bunalım zamanlarında sanayi memleketlerinde işsizliğin artması, yevmiyelerin indirilmesi, buhranın geniş işçi kitlelerine yükletilmesi halkın alım kabiliyetini düşündüğünde zirai gıda maddelerinin de satış miktarı tabii surette azalır. Dış ticaret her faslı ayrı ayrı dünya konjonktürünün inip çıkışına sıkı sıkıya bağlıdır[71].

Şimdilik ithalat da sınırlandırılmıştır. Türk parasını korumak milli iktisadın bünyesine taalluk eden bütün hâlinde tedbirler almak zorunludur. Bağımsızlığını batının finans emperyalizmine karşı müdafaa eden bir memleketin, parasını korumak için borç alınmamalıdır. Borçlara karşılık her sene ödemeye mecbur olunacak faizler, ticaret bilançosu aktif olmadığından borcu artırmaktan başka bir işe yaramayacaktır. Buna mukabil her açığı kapamak için yeni bir borç akti mecburiyetinde kalınacağı açıktır[72].

Buhran yeni ihtilâller doğurarak sürekli derinleşiyor, kapitalizm tarihinde görülmemiş bir devir yaşanmaktadır. 1920'den sonra Avrupa iktisatçıları, Amerika'nın seri inkişafına bakarak, kapitalizmin artık buhransız daimi bir yükseliş devrine girdiği hükmüne gelmişlerdi. Umumi harpten sonra bütün nazariyeciler, dünya iktisadında görmek istemedikleri mühim bir bünye tahavvülü olmuştu. Harpten sonra dünya iktisadı birbiri ile çarpışan parçalara bölünmüştür. Bugün dünya buhranının seyri üzerinde müessir olan kuvvetler bu parçaların mütekabil münasebetleridir. İnkılâpçı memleketlerin pazarlarını kendi sanayilerine tahsis etmeleri üzerine garbın birçok sanayi şubeleri makinalarını durdurmak, kapılarını kapamak

[70] İsmail Hüsrev, "Para Buhranının Karakteri", **Kadro**, C.1, S.1, s.14.
[71] İsmail Hüsrev, "Para Buhranının Karakteri", **Kadro**, C.1, S.1, s.15.
[72] İsmail Hüsrev, "Para Buhranının Karakteri", **Kadro**, C.1, S.1, s.17.

mecburiyetinde kalmıştır. Sömürgelerin garp emperyalizmi tarafından istismarı, sömürgelerin alım kabiliyetini de bitirmiş ve sanayine satış imkânları bırakmamıştır[73].

Finans merkezlerini kredi ile canlandırmak geçici ve yüzeysel tedbirdir. Dünya pazarlarının en mühimleri kapalıdır. Teknik ilerlemeyi üretime tatbikten artık büyük kârlar elde edilmiyor. Mühim sanayi şubeleri üretim kabiliyetlerini %50 ya da %30'a kadar istimal edebiliyor. Dünya iktisadının bünyesindeki bozukluk sathi değildir[74].

Vedat Nedim'e göre, Türkiye için çizilecek iktisat siyasetinin tarihte bir numunesi yoktur. Bu yeni yolu açacak tek kuvvet devlettir. Türkiye'nin iktisadi talihinin mimarı gerek Türkiye gerek dünya iktisadının değişen şartlarını adım adım kollayan bir iktisat devleti olacaktır. Fert bu iktisat işinde malzemedir ve ancak Milli İktisat Plânı'nın tatbikinde işe yarar bir malzeme oldukça müspet bir kıymet ifade eder[75].

Her şeyden önce devletin iktisat hayatındaki anlayışını değiştirmelidir. Devlet memleketin üretim ve değişim işlerine elini uzatırsa o vakit bin bir kafadan bin bir ses çıkar. Avrupa sanayi emtiasının Türkiye'ye serbestçe girebilmesi için "Bırakın yapın! Bırakın geçsin!" prensibinin de beraber girmesi şarttı. Fakat şimdi gümrük kapıları kontrol altındadır. Kafaları da gümrük kapılarını yabancı, çürük ve zararlı fikir emtiasına karşı kapatmalı. İktisat siyaseti yerli prensipler gerektirmektedir.

Türkiye dünya buhranına rağmen hatta dünya buhranı sayesinde gelişen bir memleket olabilir. Dünya iktisadı denilen düzen sarsıldı. Bu dengede Türkiye müstakil bir cüzü tamdı, müstakil bir keyfiyetti. Eskiden Türkiye döviz hegemonyasına tâbi bir devletti.

---

73 İsmail Hüsrev, "Dünya Buhranı Ne Halde", **Kadro**, C.1, S.1, s.18.
74 İsmail Hüsrev, "Dünya Buhranı Ne Halde", **Kadro**, C.1, S.1, s.19.
75 Vedat Nedim, "Müstemleke İktisadiyatından Millet İktisadiyatına 2", **Kadro**, C.1, S.2, Şubat 1932, s.9.

Şimdi döviz yerini mala bıraktı. Şimdi mal değişiminin düzenlenmesi ile milli ve uluslararası sahalarda yeni bir düzenleme tesisine çalışılıyor. Düzenlemenin mihveri mala inkılâp edince, bütün dünyada kontenjan, gümrük harbi, ayni değişim, yerli malı davaları baş gösterdi. Başka memleketlerde fabrikalar kapanıp dururken Türkiye'de[76] fabrikalar gece gündüz çalışıyor. Yeni fabrikalar kurmaya şiddet duyuluyor. Dünya piyasalarından etkilenen pamuk ve yün içeride satılabilir. Pamuk mensucatının yarısı dâhilden temin edilebilirse pamuk ekim sahasını genişletmek gerekir. Bugünkü ihraç malları dahi daha iyi tekniklerle ıslah edilirse daha iyi fiyatlar elde edilebilir. Satılamayan tütünler beceriksizliktendir. İç satış piyasası düzenlenebilirse üzüm, incir, fındık, zeytinyağı gibi ihraç mallarının üretimini artırmak zarureti bile doğacaktır. O hâlde Türkiye dünya buhranın menfi surette etkileneni değil, istifade eden bir memleketi olur.

20. yüzyılda Türkiye gibi memleketlerde fert teşkilat içinde ve plânlı faaliyetlerde bir kıymet ifade eder. 20. asır yüksek ve ileri teşkilat asrıdır bu da teşkilatlandırılmış bir cemiyet ve plânlı bir iktisat hayatı istemektedir. Ziraat sahasında en az randıman, yüksek maliyet fiyatı ve cinsi karışık, tabiatın cilvelerine esir mahsuller ortaya çıkar. Sanayi sahasında, gümrük ve vergi himayesine rağmen küçük bir sarsıntıya tahammülü olmayan hâlinden daima şikâyetçi daima daha fazla himaye isteyen bir zanaat zümresi ve gümrük resmi veren ecnebi malına karşı zar zor rekabet edebilen gerek üretim gerekse idare ve sürüm sahasında geri ve iptidai bir tekniğin bütün mahzurlarını taşıyan mamüller doğar. Ticaret sahasında yabancı rekabet karşında daima gerileyen modern ticaret usullerinin her emrine menfi, her nehyine müspet cephe alan küçük tacir zihniyeti. Dünya İktisadına seyirci kalmamak için plânlılaşmak gerekmektedir[77].

---

[76] Vedat Nedim, "Müstemleke İktisadiyatından Millet İktisadiyatına, **Kadro**, C.1, S.2, s.11.

[77] Vedat Nedim, "Müstemleke İktisadiyatından Millet İktisadiyatına, **Kadro**, C.1, S.2, s.13-14

Londra iktisat konferansı toplanmadan önce Cemiyeti Akvam nezdinde teşekkül eden ihzari bir komisyon konferans için hazırladığı raporda dünya iktisadının durumunu şöyle özetlemişti: *"Dünya işsizlerinin adedi 30 milyona çıktı. Toptan emtia fiyatları (altın üzerinden) 1929 senesinin Ekim ayından itibaren aşağı yukarı 3/1, hammadde fiyatları ortalama %50-60 sükût etmiştir. Kasım ortasında Winnipeg'de buğday fiyatı son dört asır zarfında görülmemiş bir seviyeye düştü. Fiyatların bu anormal hareketi, dünya iktisat mekanizmasında büyük tahribat yapmıştır. Birçok teşebbüsler varidatsız bir hâle gelmiştir. Bütün pazarlar alt üst olmuştur. Dünyada zirai madde ve diğer hammadde stokları mütemadiyen artmaktadır. İstatistikler dünya stoklarının 1925 senesine nazaran 1932 senesinde iki misli artmış olduğunu kaydediyor. Dağlar gibi yığılan stoklar piyasaları tazyik ederek rasyonel bir fiyat teşekkülüne mani olmaktadır. Sınai üretim de çok gerilemiştir. Dünya emtia hareketleri para bozuklukları ve devlet müdahaleleri ile inanılmayacak derecede daralmıştır. Dünya dış ticaretinin miktar itibariyle %25 gerilediği tahmin edilmektedir. Bu gerileme şimdiye kadar kaydedilenlerin en şiddetlisidir. Dünya para sistemlerinin bozulması, fiyatların sükûtu, dünya ticaretinin daralması borçlar meselesinin ehemmiyet ve müşkülatını kat kat tebarüz ettirmiştir. Hâlihazırda bazı memleketlerde ihracatın umumi kıymeti, borçlara mukabil tediyesi meşrut olan meblağ miktarına bile tekabül edemiyor"*

Londra Konferansı bu büyük dünya hadisesine çare bulamayarak fiyasko ile kapanmıştı. Hadise irade dışında cereyan etti ve cemiyetin bünyesinde doğuyor[78].

İsmail Hüsrev, buhran bugün ne hâldedir? diyerek buhranı analiz etmektedir. Ona göre, buhranın iki karakteristik unsuru stoklar ve fiyatlar üzerinde durmak buhranı aydınlatmaya kâfidir. Umumi ve resmi istatistikler şimdiye kadar yalnız birinci elde mevcut stok-

[78] İsmail Hüsrev, "Dünya Buhranına Umumî Bir Bakış", **Kadro**, C.2, S.20., Y.1933, s.20.

ları gösteriyordu. Hâlbuki muhtelif ellerdeki stokları da dikkate almak gerekmektedir. Buna göre 1- Visible Supplies denilen birinci eldeki stoklar 2- İkinci eldeki stoklar ki bunlar kısmen ticarette kısmen imalat sanayinde toplanmış olanlardır. 3-Üçüncü eldekiler perakende ticarette biriken stoklardır. Stoklarda ümit verici bir erime görülmemektedir. Bilakis seneden seneye ve aydan aya şişip gelişme müşahede olunuyor. 1932 senesinin yazında emtia fiyatlarında görülen yükseliş stoklarda tesirini gösterememiştir. Dünya alım kabiliyetinin her gün biraz daha daralmakta olması, stokların yığılma seyrini daha şiddetlendirmektedir. 1932 senesinin Haziran'ında Amerika'da fiyatları yükseltme teşebbüsü oldu. Fakat bu teşebbüs çabuk baştan kâr ederek neticesiz kaldı. Bu ve daha benzer tecrübeler ispat ediyor ki piyasayı suni vasıtalarla canlandırmak bugünkü şartlar içinde imkânsızdır. 1933 senesi Mart'ından beri Amerika finans mekanizmasının yeniden altüst olması piyasaya yeni ihtilatlar getirdi. Birinci eldeki hammaddelerin tezayüdü hakkında hakikate yakın rakamlar mevcut olduğu hâlde ikinci eldeki stoklar hakkındaki malumat ancak tahminlere dayanmaktadır. Toptan ticaretteki stoklarda tedrici bir tenakus vardır. Bunun sebebi ise fiyatların sükûtu karşısında toptan ticaret erbabının ellerinde stok bulundurmamak endişesidir. 1932 senesinde 1929/1930 senesinin stoklarına nazaran ikinci elde bulunanlarda sekizde bir tenakus vardır. Dünya fiyatlarının yine eski seviyesine hiç olmazsa ona yakın bir seviyeye yükselmesini beklemek hatadır. Fiyatlar düştükçe sükût eden seviyeye intibak etmek için üretim ve değişim rasyonelleştiriliyor ve rasyonelleşme ilerledikçe fiyatlar düşüyor. Bunun için fiyatların sükûtuna hazırlıksızlıktan başka sükût eden fiyatlara intibak etmek endişesinden doğan yeni rasyonelleştirme hareketleri de sebep olmaktadır.

Türkiye bu ortamda üretim ve satış cihazlarını rasyonelleştirmek ve bu suretle dünya buhranının doğurduğu fiyat seviyesine intibak ederek bu seviye üzerinde milli geliri artırmaya ça-

lışmalıdır[79]. Bazı hammadde fiyatlarının son aylar zarfında yükselmesi ve beraberlerinde bazı borsaları da yukarı doğru çekmeleri üzerine belki de buhranın hafiflediği, buhran bitti müjdesini ortaya çıkarmıştır[80]. Öyle ki buhran bitse bile onu, eski piyasa buhranlarının sonuncusu ve en şiddetlisi olarak değil yeni vasıfta buhranların sosyal iktisadi buhranların ilki ve en hafifi olarak tasnif etmek lazım gelecektir.

Burhan Asaf'a göre ise bu mühim nokta, Milli Kurtuluş inkılaplarına has "buhran telakkisi"nin mihveri olmakla beraber bu anlayışın yegâne ölçüsü değildir. Milli kurtuluşçuların buhran anlayışlarını vasıflandıran bir diğer nokta kapitalist iktisat rejimine tabi memleketlerin inkişaf edememeleri, sermaye ve teknikte yüksek mevkide olan memleketlerin teknikte ve sermayede geri olan memleketleri şu yahut bu şekilde fakat mutlaka istismar etmeleridir[81].

Buhran, bir taraftan tasfiye edici bir taraftan kurucu bir hadisedir. Avrupa'nın birçok küçük milletleri daha bugünden bir milli iradeyi temsilden uzaklaşmışlardır. Türkiye'nin küçük Avrupa milletleri arasında seçeceği hiçbir örnek yoktur. İktisadı sadece teknik bir dava olarak değil, bir cemiyet davası olarak almak gerekir. Sınıflaşmamak için başkalarının oyuncağı olmamak için bir derstir. Dünya buhranı ne türlü seyrederse etsin nasıl istikametler arz ederse etsin Türk'ün davası bütün manası ile ve kayıtsız şartsız olarak milli kurtuluştur[82].

Sosyalizm sınıfsız bir cemiyet, faşizm milli bütünlüğe müstenit bir nizam kurarak beyaz ırka diğer ırkları esir etmek davasındadır. Milli kurtuluş hareketleri öncelikle milletleri milletlere esir etmeyen

---

[79] İsmail Hüsrev, "Dünya Buhranına Umumi Bir Bakış", **Kadro**, C.2, S.20, s.21-23.

[80] İsmail Hüsrev, "Dünya Buhranına Umumî Bir Bakış", **Kadro**, C.2, S.20., Y.1933, s.20.

[81] Burhan Asaf, "Cihan Buhranı Bitti mi?", **Kadro**, C.1, S.10., s.31.

[82] Burhan Asaf, "Cihan Buhranı Bitti mi?", **Kadro**, C.1, S.10., s.38-39.

hür ve eşit milletler nizamını, ikinci olarak dâhile karşı tezatsız milli vahdeti yaratmak gayesindedir. Milli kurtuluş hareketlerinin dışarıda ve içeride olmak üzere iki cephesi vardır. Dışarıdaki bağımsızlığın şartı içeride birliktir. Plânlı ve tezatsız bir birliğe dayanan milli bir varlık kurmaktır.

İktisat ve cemiyet plânı ancak devlet gibi âlî ve otoriter bir yapı tarafından tahakkuk ettirilebilir. Devletin millete karşı aktif rol almasında zaruret vardır. Milli kurtuluş hareketinde devletin cemiyetle münasebetinde takip ettiği siyaset evrenseldir. Milli kurtuluş devletçiliği şarktaki derebeyliği yok etmek, Türk köylüsünü toprağın mülkiyetine kavuşmasını ister. Sınıf tezatlarını tasfiye edicidir.

Milli kurtuluş hareketi ve bu hareketin ifadesi olarak devlet, milli birliğin sağlanmasında normativisttir[83]. Fertlerin sosyal ve iktisadi hareketlerini milli menfaatler namına normlar, kaideler ve ölçülere bağlar.

İsmail Hüsrev, milli kurtuluş devletinin iktisat politikasının ancak bir plân çerçevesinde gerçekleşeceğini düşünmektedir. Plân milli iktisadın kendi kendine ferdiyetçi esaslar dâhilinde gelişiminin zıddı bir sistemi benimser. Bu plân hiçbir zaman şahsi mülkiyetin tasfiyesine yönelik sosyalist bir plân değil, sadece milli iktisadın kumanda manivelalarını eline alacak, milli iktisadı devlet marifetiyle bina edecek bir program olacaktır. Plân, sosyalizmde olduğu gibi kolektif mülkiyete değil büyük iktisat faaliyetlerinde devlet mülkiyetine istinat edecektir. Büyük sanayi, transpor, bankalar dış ticaret devletin elinde olacağı için milli iktisada milli menfaatlere uygun bir istikamet vermek her zaman mümkün olabilecektir. Milli kurtuluş hareketinde, sınıf ferdiyetçiliği değil milli bütünlük gayedir. İnkılâpçı sosyalizm gibi proleterya namına şahsi mülkiyeti tasfiye ederek sosyalist bir cemi-

[83] Hukuk kuralları hiyerarşisi.

yet kurma davasında değildir. Dar zümrelerin menfaatlerini temin de hareketin dışındadır. Faşizm ise bir burjuva sınıfının diktatörlüğünden ibarettir. Bu sistemde millet değil bir zümre hâkimdir. Kadro, sosyal devletçiliğin milli kurtuluş hareketinin zatında mündemiç bulunduğunu düşünmektedir[84].

Devletçilik, bölünmek kabul etmeyen bir bütündür. Yarı devletçilik, tam bir liberalizmden daha menfi olabilir. Devletin iktisat işlerinden şikâyet edenler, devletçiliği suçlu çıkarmak isterler. Gerek zırai gerek sınai üretim sahasında sınırsız başıboşluğu nizam altına almak lazımdır. Münakalat siyasetinin birliği bilhassa milli tarife siyasetinde ifadesini bulmalıdır. Milli iktisadın bütün faaliyet sahaları içinde zaruri gördüğü milli kontrolü bilhassa bu sahada tahakkuk ettirmek gerekir.

Türk Devletçiliğinin gayesi İsmet Paşa'nın İzmir nutkunda en veciz bir tarzda izah edilmektedir: *"İktisatta milli varlığı müdafaa etmek ve iktisatta geri bırakılan mesafeleri kapatmak mecburiyeti iktisadi devletçiliğin izahıdır."* Milli varlığı müdafaa etmek ve geri bırakılan mesafeleri kapatmak devletçiliğin ana ve esas gayeleri olduğuna göre bu hedeflere götürecek siyaseti bir plân etrafında netleştirmek gerekir[85].

Türk Devletinin iktisat plânı, bugünkü mücerretlikten kurtaracak ve her meseleyi umumi siyasete bağlı bir parça fakat başlı başına müşahhas maddi bir dava olarak görecektir. Emtiaların üretiminden sürümüne gerek milli gerekse beynelmilel vaziyetini adım adım takip eden merciler olacaktır. Bu sayede ne olduğunu ve nereye gidildiğini bilmek mümkün. Askeri sahada yapılanı iktisadi sahada da yapmak zarurettir. İktisadi hayat başıbozukluktan kurtarmalıdır[86].

---

[84] İsmail Hüsrev, "Milli Kurtuluş Devletçiliği II", **Kadro**, C.2, S.19., s.31.

[85] Vedat Nedim, "Mefhum Teşkilatı Değil, Madde Teşkilatı", **Kadro**, C.1, S.8, Ağustos 1932, s16.

[86] Vedat Nedim, "Mefhum Teşkilatı Değil, Madde Teşkilatı", **Kadro**, C.1, S.8, Ağustos 1932, s17.

3.2. Kadroculara Göre Tarım: Tütün, Fındık İmalatı ve Köylünün Toprak Durumu

3.2.1. Tütün Üretimi ve Satışı

Şevket Süreyya Türk tütünün öneminden bahsetmektedir. Türkiye'de her sene ortalama 790.000 dönüm toprak, zirai üretimin %24'ünü tütüne tahsis etmektedir. Bu sahada 9500 köy vardır. Bu köylerde her sene ortalama 160.000 köylü fiilen tütün ziraatı yapmaktadır. Bunların aileleri yardımcıları 1.000.0000 Türk köylüsünün mukadderatı tütüne bağlıdır. Şehirlerde tütün manipülasyon işleri ile geçinen İstanbul, İzmir, Bursa'da 30.000'i bulan bir işçi ve kütlesiyle bunların aileleri vardır.

Tütün, Türkiye'nin kıymeti itibariyle %32'sini teşkil etmektedir. Bu nispetin Türk lirası olarak ifadesi % 45-67 milyon Türk lirasıdır. Türk bütçesi tütün köylü ve işçisinin yahut bütün tüccarların bütçeye ödediği muhtelif vergiler dışında, yalnız tütün inhisar dâhilindeki işletmesinden senelik 32.000.090 lira alır[87].

Türk millet iktisadının ve Türk devlet varidatının mukadderatı %30 oranında doğrudan doğruya Türk tütüncülüğünün geleceğine bağlıdır. Bu tütüncülük tam bir karışıklık içindedir. Köylü üretimden henüz vazgeçmemiştir. Türk tütününün ananevi şöhret ve nefaseti hâlâ yerindedir. Dünyada tütün içenlerin sayısı azalmıyor, artıyor. Tütün piyasasında Türk tütünü için istenilen fiyatlar Türk tütünün maliyet piyasasından aşağıdır. Buna rağmen Türk tütüncülüğü bütün tarihin en elverişsiz bir zamanını yaşıyor. En iyi tütün mıntıkaları İzmir ve Akhisar'da teklif olunan fiyat tütün üreticisinin eşsiz gayretine yakışmamaktadır. Urla'da tütün üreticisi vergisini veremeyecek hatta hayır yardımı alacak durumdadır.

Dünya tütün üretimi her sene 3.000.000.000 kg olarak hesaplanmaktadır. Şark tütünleri bu üretimin %1.3'ünü teşkil eder. Şark

---

[87] Şevket Süreyya, "Türk Tütüncülüğü ve İktisadi Devletçilik", **Kadro**, C.1, S.2, s.41.

tütüncülüğü içinde Türkiye, Yunanistan ve Bulgaristan tütüncülüğünün ayrı bir yeri vardır. Ancak Şark tütününün satışı rasyonel bir şekilde tanzim olunmamakta her sene bir miktar stok kalmaktadır. Şark tütüncülüğü teknik itibariyle geri ve teşkilatsızdır. Bu teknik-sizlikten en çok etkilenen ancak en iyi tütünü veren Türkiye'dir. Türkiye rasyonel 24 tütün mıntıkasına ayrıldığı takdirde her zaman müşterisini bulur. Türkiye'nin bugün bütün tütün üretimi 45.000.000 kg'dır. Bu miktarın ihracata tahsis edilen kısmı 32.750.000 kg'ı geçmez.[88]

Şark tütüncülüğü ve Türk Tütüncülüğü dikkate değer bir gerileme hâlindedir. Alınacak tedbir mevzubahis olunca yapılacak işlerin en başında işi bir milli iktisat meselesi ve devlet davası olarak görmek gerekir. Bu ay Ankara'da toplanan Kongre, işi bir devlet davası olarak görecek durumda değildi. Türk tütünü dünya için fazla gelen bir meta değildir. Türkiye'de tütüncülük meselesi birçok milli iktisat meselesi gibi iktisadi devletçilik meselesidir. Türk tütüncülüğü Türk devletine, seri, cezri, fakat iktisat devletçiliğinin bütün şartlarına uygun yeni bir müdahale vermektedir[89].

3.2.2. Fındıkta Devlet Kooperatifi

Fındık konusunda Kadro dergisinde Vedat Nedim'in yaptığı analizler dikkat çekmektedir. Türkiye'nin 1924-1930 arasında ihracat ürünleri arasında fındık dördüncü sıradadır. Fındık, harici ticaretin toplamında mühim bir kemmiyet unsurudur. Bu mesele üretici ve ticaretini yapanların değil, milli ihracatın üzerindeki tesiri açısından milli bir meseledir. Harici ticaret şartlarından habersiz olanlar sebebiyle azami istifade sağlanamamaktadır. Milli ticaret bilançosu hesabına geçememektedir[90].

---

[88] Şevket Süreyya, "Türk Tütüncülüğü ve İktisadi Devletçilik", **Kadro**, C.1, S.2, s.42.

[89] Şevket Süreyya, "Türk Tütüncülüğü ve İktisadi Devletçilik", **Kadro**, C.1, S.2, s.45.

[90] Vedat Nedim, "Fındıkta Devlet Kooperatifi", **Kadro**, C.1, S.9, Eylül 1932, s.11.

Hâlbuki tütün, üzüm, pamuk, fındık gibi ihracat emtiası iktisat ordusunun neferleridir. Ticaret mallarının üretiminden piyasaya arz edilinceye kadar geçirdikleri bütün safhalarda rekabet ve mücadele kabiliyetlerini bilgili ve intizamlı bir idare altına alarak kuvvetlendirmek milli iktisat ordusunun muvaffakiyeti için şarttır. Liberal Türkiye'de bu emtia başıbozuk çeteler gibi insicamsız ve intizamsız, pervasız tacirler tarafından idare olunup giderler. İktisatta devletçilik, iktisatta başıbozukluğun düşmanıdır.

Fındık piyasasında keyfiyet ve kemmiyet bakımından ileri geçilemiyor çünkü fındık havzasının birçok yerlerinde fındık ziraatına müsait olmayan topraklar fındığa tahsis edilmiştir. Toprak, fındık ziraatının icap ettirdiği gibi hazırlanmaz. Fidanlar iyi cinsten seçilmez. Fidan dikme usulü sakattır. Fındıklar her türlü imar ve bakımdan mahrumdur. Hastalıklarla ve haşerelerle mücadele edilmediğinden ağaçlar haşare ve hastalık yuvası hâlindedir. Başka memleketlerde fındıklar birer tarh edilmiş bahçe hâlindeyken Türkiye'de yabani bir orman manzarası arz eder. Yabani otlar, hasat tarzı üzerinde müessir olmaktadır[91].

Mevzu bahis olan Türk fındığıdır. İyi mahsul olmaz, müşterilerini kaybederse bundan Türk fındığının itibarı müessir olur. Teknik sıkıntıları fertler çözemez, fındık işi devlet işidir. Türk devletçiliği, ferdin mülkiyet ve tasarruf haklarını tanır. Bu hakların kayıtsız şartsız istimali, milletin ve devletin yüksek menfaatleri ile karşı karşıya gelmemelidir. Bu hâlde devlet, ferdin mülkiyet hakkını milletin menfaatleri ile telif edebilmek için zaruri olan tedbirleri alır. İktisadi devletçiliğin tatbikat sahasındaki hareket noktası budur[92].

Devlet kooperatifi küçük üreticinin, küçük ve dar menfaatlerini her şeyin üstünde tutan ve onun küçük teşebbüsünü koruyan bir teşekküldür. Devlet kooperatifi, devlet ve üreticinin ortaklığıdır. Dev-

[91] Vedat Nedim, Fındıkta Devlet Kooperatifi, **Kadro**, C.1, S.9, , s.14
[92] Vedat Nedim, Fındıkta Devlet Kooperatifi, **Kadro**, C.1, S.9., s.15

let kooperatifinden üretici, gelirinden ve hatta mülkiyetinden kaybetmez. Bu teşkilatta devlet, üretim işini milli ölçüde düzenler ve idare eder.

Bu maksatla fındık havzasındaki fındıklıklar uzman bir heyet tarafından tetkik ettirilir. Gerek toprak, gerek fındık cinslerinin kıymeti bakımından gerek ehemmiyetleri açısından fındıklıkların kıymeti takdir olunur[93]. Devlet kooperatifinin çerçevesi içine alınacak olan fındıklıkların ilk nüvesi bunlardır. Fakat bu kooperatifin gayesi mevcut ve kötü tesis olunmuş perakende fındıklıkları işletme plânına almaktan ziyade henüz mevcut olmayan ve binaenaleyh üstünde hiç kimsenin hakkı ve müdahalesi bulunmayan yeni fındık sahalarını en fenni bir şekilde tesis etmektir. Bu suretle devlet kooperatifi çerçevesine alınan fındıklıkların sahiplikleri devletin ortağı ve yeni açılacak ve teşkilatın asıl servetini teşkil edecek olan fenni fındıklıklar da bu teşkilatın malı olur[94]. Uzman heyetin fındıklıklarla ilgili düzenleyeceği iş plânına riayet etmemek Türk iktisadına ihanet sayılır. Zirai hayattaki teknik inkılâp ancak üreticileri, bilfiil teşkilatı ve idaresi altına alan müesseseler sayesinde doğacaktır[95].

3.2.3. Köylünün Toprak Durumu

Kadroculârın değindiği bir konu da köylünün toprak reformudur. İsmail Hüsrev, Türk köyünde toprak rantı meselesini, gerek köydeki sosyal ilişkilerin devlet tarafından milli iktisat menfaatleri lehine şu veya bu istikamette tesviyesi, gerekse devletin iktisadi hayatın insiyakı seyrine hükmetmesi bakımından dikkat çekici bulmaktadır.

Toprağı olmayan veya kâfi gelmeyen köylüye arazi, tohum ve bazen zirai alet, çift hayvanı verilir. Mahsulün idrak mevsiminde tohum ve diğer masraflar çıktıktan sonra her iki taraf önceden belirlenmiş bir miktar üzerinden mahsule iştirak ederler. Toprak sahibi

---

[93] Vedat Nedim, Fındıkta Devlet Kooperatifi, **Kadro**, C.1, S.9. s.16.
[94] Vedat Nedim, Fındıkta Devlet Kooperatifi, **Kadro**, C.1, S.9., s.16.
[95] Vedat Nedim, Fındıkta Devlet Kooperatifi, **Kadro**, C.1., S.9., s.17-18.

ile ortakçı arasında üretim münasebetleri sistem safiyetini muhafaza ettiği müddetçe nakdi olmaktan ziyade aynidir.

Türk köylerinde ortakçılık üretilen mahsule ve her iki tarafın ortaklık tarzına göre değişir. Toprak sahibi, tohum ve diğer masraflar çıktıktan sonra mahsulün diğer yarısını, üçte birini, üçte ikisini ya da dörtte birini alır. Ortakçılık üretilen mahsulden aynen veya nakden istifade şekline göre değişir[96].

Türkiye köy iktisadında derin ve derhal devletin müdahalesini icap ettiren bir ıstırap ortaya konulmalıdır. Türk köyünde ziraat üretici bakımından kârsızdır. Köyün yarattığı fazla kıymetler, gerek piyasaya gerekse devlete nakdi tediye kabiliyetini öldüren menfi bir murabaha sermayesi şeklini almaktadır. Türk köyünde toprak rantı meselesini memleketin her mıntıkasında aldığı hususi şekillere göre tetkik etmek gerekir. Ancak bu suretle milli iktisadın en mühim unsurunu teşkil eden köyün toprak işlerini ve bunların doğurduğu menfi neticeleri emin ve şeniyete uygun bir siyasetle nizama sokulmalıdır[97].

3.4. Kadroculara Göre Türkiye'de El Sanayii ve Sanayileşme

3.4.1. El Sanayiini Geliştirmek

İsmail Hüsrev'e göre, Garpta kapitalist iktisat sisteminin ortaya çıkışı ve gelişmesi Türkiye'nin milli iktisadı üzerinde üç büyük tesir yaptı. Bunlar yıkıcı, yapıcı ve bağlayıcı tesirlerdir.

Garp emtiası büyük sanayi merkezlerindeki kendi cinsinden emtia imal eden sanayii öldürdü. Garp sanayinin boğduğu el sanayii, milli kurtuluş hareketinin zaferinden sonra, gümrük duvarlarının muhafazası altında bazı yerlerde yeniden canlandı. Bazı yerlerde de yeni ihtiyaçlara

---

96 İsmail Hüsrev, "Türkiye Köy İktisadında Toprak Rantı", **Kadro**, C.1, S.4, Nisan 1932, s.10-11.

97 İsmail Hüsrev, "Türkiye Köy İktisadında Toprak Rantı", **Kadro**, C.1, S.4, s.14.

intibak ederek yeni şekillerde doğdu. Dokumacıların ifade ettiği kadarıyla el sanayi, milli makineli sanayin rekabeti karşısında kalmıştır. Bu rekabet tıpkı, Avrupa Sanayi mallarının Türkiye'de yaptığı gibi Buldan, Kadıköy, vs. dokuma sanayinde bir bünye tahavvülü teyit etmeye başlamıştır. Mesela yerli bezler imal eden yerli makineli sanayi, aynı cinsten imalatta bulunan el dokumacılarını, köylü ve kasabalının hoşuna giden makineye gelmeyen kitlesel üretim maddesi olmayan kumaşlar imaline sevk etmektedir[98].

Bugün Türkiye'de üretim seyri yalnızca el vasıtasıyla yapılmamaktadır. Kaç el işçisi bulunduğunu göstermeye imkân da yoktur. Anadolu'da el işçilerinin birçoğu aynı zamanda ziraatle meşguldür. Birçok yerde çiftçi ile el dokuma içsinin ayrımı güçtür. Modern cemiyet geleneksel üretim yerine rasyonel üretim tekniğini ikame eden bir cemiyettir. El sanayine karşı iki cephe alınabilir. 1) El sanayi küçük esnaf teşkilatları ile modern iktisat nizamının rasyonel kaidelerine intibak ettirilir. 2) İnkılapçı bir hareketle büyük modern teknik kurularak el sanayinin Ortaçağ mevcudiyeti tasfiye edilir. Cemiyetin plânlı müdahalesi ile büyük tekniğe istinat eden üreticiler kendilerini yıkıcı dalgaların elinden ve ortakçılardan kurtarmış olurlar. Plânlı cemiyet, el ve ev sanayine refah ve emniyet vaat eden cemiyettir. Milli kurtuluş hareketi ileri bir hamle, el sanayi de Ortaçağ mirası olduğuna göre milli kurtuluş hareketinin iktisadi nizamında el ve ev sanayi küçük ve cılız teşekküllerle mevcudiyetini idameye çabalayacak değil. Büyük teknikli ve plânlı üretim içinde kaynayacaktır[99].

3.4.2. Sanayileşmeyi Başarmak

Sanayi konusunda Vedat Nedim, Burhan Asaf ve Şevket Süreyya'nın analizleri öne çıkmaktadır. Vedat Nedim'e göre, Osmanlı İmparatorluğu'nda Düyûn-u Umumiye, kapitülasyon ve gümrük esareti rejimini kuranlar bu rejimin devamını temin edecek mükemmel bir de formül bulmuşlardı: "Türkiye, bir ziraat

---

[98] İsmail Hüsrev, Türkiye'de El Sanayii, **Kadro**, C.1, S.5, Mayıs 1932, s 21.
[99] İsmail Hüsrev, Türkiye'de El Sanayii, **Kadro**, C.1, S.5, s.24.

memleketidir ve bir ziraat memleketi kalmalıdır." Bu formül, Türkiye'yi emtia ve sermayeleri için "açık pazar" olarak kullanmak isteyenlerin menfaatlerine hiç şüphesiz ki uygundur. Onun için Lozan sulhunun ilk hedefi Türkiye'yi açık pazar vasfından siyaseten kurtarmak oldu. Şimdi bu siyasi zaferin iktisadi temelleri atılmaktadır. Bu yol, yalnız Türkiye için değil bütün istiklâline kavuşmak isteyen müstemleke ve yarı müstemleke milletlerin gitmek zorunda oldukları yoldur. Onun içindir ki milli kurtuluş hareketinin ilk olması aynı zamanda onun bir örnek olmasını da icap ettirir[100].

Türkiye hem ziraat hem sanayii memleketi yani bir iktisadi cüzü tam olmak mecburiyetindedir. Müstakil bir iktisadi cüzü tam ve uzviyeti içinde, muhtelif iktisat şubeleri arasında o kadar sıkı ve karşılıklı münasebetler vardır ki birinin terakki veya tedennisi diğerinin terakki veya tedennisi icap ettirir[101].

Ziraati sanayie, sanayi ziraate pazar yapacak ve ziraatle sanayiin birbiri için ahenkli inkişafını evvelden tespit edilmiş bir plâna göre tanzim edecek bir milli iktisat siyaseti gerekmektedir[102].

Milli kurtuluş hareketini yapan Türkiye'nin Meclisinde şöyle bağırılıyor: "Amme menfaatinin mevzuubahs olduğu bir yerde ferdin kazanç hakkı diye bir şey tanınmamalıdır. Türkiye'nin ileri tekniğine ve hakiki "Makine Medeniyetine" kavuşmasının nelere mütevakkıf olduğu düşünülürse "Amme menfaatinin" yanında ferdin kazanç hakkının ne kadar olması lazım geleceği hakkında bir fikir edinmek kabildir.

Burhan Asaf'a göre, Türkiye o memleketlerden bir tanesi ve öyle bir hareketin elebaşısıdır ki orada ileri tekniğe ve hakiki "Makine Medeniyeti"ne kavuşmak ammenin yani siyasi istiklâlini iktisadi istiklâl ile tamamlamak kararında olan milletin bir arzusu ve ammenin yani böyle bir milletin milletçe masruf

---

[100] Vedat Nedim, Niçin ve Nasıl Sanayileşmemiz Lazım?", **Kadro**, C.1, S.6, Haziran 1932, s.13

[101] Vedat Nedim, Niçin ve Nasıl Sanayileşmemiz Lazım?", **Kadro**, C.1, S.6, s.14.

[102] Vedat Nedim, Niçin ve Nasıl Sanayileşmemiz Lazım?", **Kadro**, C.1, S.6., s.15.

olacak bir gayreti ile yani Devlet eli ile Devlet elinden tahakkuk edecek bir davadır"[103].

Makine Medeniyeti hiç de batmak üzere değildir. Bu medeniyet, hakiki inkişafına ancak bundan sonra mazhar olacak ve hakiki meyvelerini ancak bundan sonra verecektir. Cihanı sarmış olan buhran, dikkat edilirse, cihan mikyasında bir ahlaki görüşü de beraber tedvin etmektedir. Buhranın objektif mevzuu, müstemlekeciliğin bütün manevi ve maddi mevzuatı ile yıkılması ve bir tarafta yirminci asır şartları içinde yaşayan ileri fakat istismarcı milletler tecviz eden haksız ve adaletsiz bir cihan nizamının tasfiyesidir. Bunun yerine gelecek olan hem insanlık hem de milletler için ileri nizam, müstakil ve hür milletlerin tezatsız iktisadi cüzü tamlar hâlinde ve eşit şartlar dâhilinde karşılaşacakları nizam olacaktır[104].

Şevket Süreyya'ya göre Dünyanın ve tabii olarak Türkiye'nin ekonomik buhran içerisinde olduğu 1929 ve sonrası dönemde tüm dünyada ve Türkiye'de devletçilik ya da devlet müdahalesi bir çözüm yolu olarak benimsenmişti. Bütün bunlara rağmen Türkiye'de devlet eliyle burjuva yaratma ve müteşebbisin desteklenmesinden vazgeçilmediği için bu devletçilik, "mutedil devletçilik" olarak tanımlanmıştı. Ülkenin bu sıkıntılı döneminde inkılâbın ideolojik zeminini tamamlamak üzere yola çıkan/çıkarılan Kadro'nun iktisadi söylemi antiemperyalist, devletçi, feodal toprak ağalığına karşı çıkan, üreticiyi devlet kooperatifleşmesine yönlendiren, sanayii ve ziraatı aynı anda geliştirmek maksadında olan bir söylemdi. Bu söylem "müstemleke iktisadından millet iktisadına" ve "plânlı ekonomi" kavramlarında netleşiyordu.

Şevket Süreyya, liberallerin eleştirilerine cevap verirken İttihatçıların ekonomik görüşlerini şiddetli şekilde tenkit ediyordu. Cavit Bey iktisadı adıyla yaptığı eleştiride, liberalizmin tesirindeki iktisadi görüşü

[103] Burhan Asaf, "Makina Medeniyeti", **Kadro**, C.1, S.7, Temmuz 1932, s.30.
[104] Burhan Asaf, "Makina Medeniyeti", **Kadro**, C.1, S.7, Temmuz, s.31.

"müstemlekeci iktisat" olarak değerlendirmişti. Müstemleke iktisatçılığında avuç açmak ve haysiyet fedakârlığı yapmak kâfiydi. Millet iktisatçılığı ise milletin menfaatini esas alırdı. Milletin yaratacağı fazla kıymetler, görünür görünmez kanallardan yabancılara değil milletin hazinesine ve malına karışırdı. Ahmet Ağaoğlu'nun Darülfünunda verdiği konferansta iktisadi devletçiliğe ve inkılâpçılığa karşı çıkışını ve Darülfünunu da Cemiyetin gerisinde kalmakla ve liberal görüşlere destek vermekle eleştirmiştir[105].

4. KADRO'NUN İKTİSADİ DEVLETÇİLİK SÖYLEMİNİN YA DA YENİ BİR YOL ARAYIŞININ SONU

Kadro, Sovyet Sistemi ve Faşizmden farklı bir devletçilik söylemine rağmen muhalifler tarafından Marksizmin etkisi ile her şeyin devlet eliyle yapılıp plânlanmasını savunmaları açısından ayrıca dil ve üslup bakımından elit kesime hitap etmesi gibi sebeplerle suçlanmıştı. Somut olarak, Türkiye'de Avrupa tarzı bir demokrasi ortamını hemen arzu edenlerin, iş ve ticaret çevresinin ve dönemin Milliyet gazetesinin (komünistlikle suçlaması) ciddi muhalefeti ile karşılaşmıştı[106].

Kadro'nun kapatılmasındaki en önemli sebep, Mustafa Kemal'in dolayısıyla iktidarın desteğini kaybetmeleriydi. Bu desteğin kaybı aynı zamanda Kadro için hayati bir önem arz etmekteydi. Derginin tirajında, kamu kurum ve kuruluşlarının desteği dikkate alınırsa derginin durumu daha iyi anlaşılmaktaydı. Zira Kadro, üslup ve dil bağlamında halktan ziyade iktidardaki elit kesime hitap ediyordu. Kadrocular Cumhuriyet reformlarına ve ilkelerine bağlı olmakla beraber yazılarında ekonomi ve kişiler üzerinden eleştiriler yapmışlar bu da kapatılma sebeplerinden olmuştu. Bir başka görüşe

---

[105] Şevket Süreyya, "Darülfünun İnkılâp Hassasiyeti ve Cavit Bey İktisatçılığı I", **Kadro**, C1, S:14, Y:1933,

[106] Şevket Süreyya Aydemir, **Suyu Arayan Adam**, s.444.

göre, İsmet Paşanın Kadro dergisine verdiği yazısı milli sosyalizm olarak yorumlanmıştı[107].

Başvekil İsmet Bey, "Fırkamızın Devletçilik Vasfı" isimli yazısında, iktisatta devletçiliği, bir inkişaf yolu ve müdafaa vasıtası olarak görmüştür. Devletçiliğin faydalı tesirlerinin fark edilmediğini düşünmektedir. O'na göre, en serbest zannolunan bir sanat veya ticaret, müreffeh olabilmek için devletin yardımına ve müdahalesine muhtaçtır. Türlü krizlerden dolayı, nice müesseseleri, senelerden beri sert fırtınalara karşı durduran devletti. Hükümet, tüccarları korumak için sert tedbirler almıştı. İnhisarlar, her sene hasat zamanı piyasaya müdahale etmekteydiler. Devlet şimendiferleri, bazı yerlerde ve bazı mahsuller için yaktığı kömür parasını çıkaramayacak kadar ucuz tarife ile nakletmekteydi. Devlet elinde olmayan şimendiferin böyle bir tedbiri almasına imkân yoktu. Devlet elbette bir tüccar gibi birçok defa kâr etmeyecekti[108].

Başvekil'e göre Devlet, ferdin yapamayacağı şeyleri yapmalıydı. Bir işin fertlere ya da devlete ait olması o işin talep ettiği vasıtalarla ölçülemezdi. Meselenin bütün memleketle alakası veya hususi menfaatlere terk edilmesi ihtimali bu hususta karar vermeye esas olacaktı. Gelecek on senede Türk devletçiliği memleketteki eserleri ve uluslararası tesirleriyle en mütekâmil hâlini alacaktı[109].

Esasen Kadro dergisi, Milliyet gazetesi başyazarı Mahmut Soydan'ın komünistlikle suçlaması ve Cumhuriyet'te Yunus Nadi'nin açık kapalı muhalefeti üzerine kapanmıştı[110].

Kadro dergisinin 34. sayısında, Dergi okuyucularına "*Arkadaşımız ve imtiyaz sahibimiz Yakup Kadri Beyin bir ecnebi memlekette Hükümetimizi temsil vazifesi ile aramızdan ayrılması üzerine Kadro, gelecek*

---

[107] Başvekil İsmet, "Fırkamızın Devletçilik Vasfı", (Haz.) Özgür Erdem, **Kadro**, C2, 22 Teşrin-i Evvel 1933, ss.4-6.
[108] Başvekil İsmet, **a.g.m.,** s.4-5
[109] Başvekil İsmet, **a.g.m**, s.6.
[110] Çavdar, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839-1950**, s.314.; Ertan, "Kadro Dergisi Niçin kapandı?", s.28.

sayıdan itibaren neşriyatını bir müddet için tatil edecektir"[111] denilmişti. Dergi, 35-36. sayıda *"Bu sayı ile üçüncü yıllık yayın hayatını tamamlayan Kadro, geçen sayımızda söylediğimiz sebeplerden neşriyatına şimdilik son vermiştir"*[112] diyerek kapatılmıştı.

KAYNAKÇA

Akşin S. (1980). *100 Soruda Jön Türkler ve İttihat Terakki*, 1. Baskı. İstanbul: Gerçek Yayınevi

Aydemir, Ş. S. (1932). Plan Mefhumu Hakkında. *Kadro*, 1(1), 5, 5-12.

Aydemir, Ş. S. (1932). Türk Tütüncülüğü ve İktisadi Devletçilik. *Kadro*, 1(2), 41-45.

Aydemir, Ş.S. (1933). Darülfünun İnkılâp Hassasiyeti ve Cavit Bey İktisatçılığı I. *Kadro*, 1(14), 5-11.

Aydemir, Ş. S. (1993). *Suyu Arayan Adam*, 8. Baskı. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Belge, B. A. (1932). Cihan Buhranı Bitti mi?. *Kadro*, 1(10), 28-39.

Belge, B. A. (1932). Makina Medeniyeti. *Kadro*, 1(7), 26-31.

Boratav, K. (1983). *Devletçilik, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 2, 412-425.

Buluş, A. (2015). *Türk İktisat Politikalarının Tarihi Temelleri*, 4. Baskı. Konya: Çizgi Kitabevi.

Çavdar, T. (1992). *Türkiye'de Liberalizm (1860-1990)*. Ankara: İmge Yayınları.

Çavdar, T. (1983). *Cumhuriyet Döneminde Türk İktisadi Düşüncesi, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 4, 1074-1084.

Çavdar, T. (1999). *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839-1950*, 2. Baskı. Ankara: İmge Yayınları.

[111] **Kadro**, C.2, S.34, Teşrin-i Evvel 1934,s.2.

[112] Sunar, a.g.e., s.511.; Kadro, C.2, S.35-36, İlk Kanun Son Kanun 1934-1935., s.2. Kadro bu sayı ile üçüncü yıllık hayatını tamamlamıştır.

Eğilmez, M. (2019). *Tarihsel Süreç içinde Dünya Ekonomisi*, 8.Baskı. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Eğilmez, M. (2019*). Değişim Sürecinde Türkiye Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Sosyo Ekonomik Bir Değerlendirme*, 18.Baskı. İstanbul, Remzi Kitabevi.

Ertan, T. F. (1993). Kadro Hareketine Genel Bir Bakış, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, IX/27, 549-558.

Ertan, T. F. (2003). Kadro Dergisi Niçin Kapandı?, *Atatürk Dergisi*, Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Müdürlüğü, 3(4), 19-34.

İnan, A.(2018). *İzmir İktisat Kongresi*, 3. Baskı. Ankara: TTK.

İnönü, İ. (1933). *Fırkamızın Devletçilik Vasfı*, (Haz.) Özgür Erdem. Kadro, C. 2, 22 Teşrin-i Evvel, 4-6.

Kazgan, G. (2009). *Tanzimat'tan 21.Yüzyıla Türkiye Ekonomisi*, 4. Baskı. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Keyder, Ç. (2014). *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*, 19.Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları.

Kocatürk, U. (1999). (Haz.), *Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri*. Ankara: ATAM.

Neal, L- Cameron R. (2019). *Taşdevrinden Günümüze Özlü Dünya İktisat Tarihi* (Çev. Yaşar Bülbül). Ankara: Orion Kitabevi.

Ökçün, G. (1983). *İzmir İktisat Kongresi, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 4, 1061-1073.

Pamuk, Ş. (2018). *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi*, 9.Baskı. İstanbul: İş Bankası Yayınları.

Tekeli, İ. ve İlkin, S.(1977). *1929 Buhranında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları*. Ankara: ODTÜ Yayınları.

Tökin, İ. H. (1932). Hammadde Memleketlerindeki Para Buhranının Karakteri. *Kadro*, 1(1), 12-17.

Tökin, İ. H. (1933). Dünya Buhranına Umumî Bir Bakış. *Kadro*, 2(20), 20-23.

Tökin, İ. H. (1933). Milli Kurtuluş Devletçiliği II. *Kadro*, 2(19), 23-31.

Tökin, İ. H. (1932). Türkiye Köy İktisadında Toprak Rantı. *Kadro*, 1(4), 10-14.

Tökin, İ. H. (1932). Türkiye'de El Sanayii. *Kadro*, 1(5), 19-24.

Tör, V. N. (1932). Niçin ve Nasıl Sanayileşmemiz Lazım, (Haz.) Özgür Erdem. *Kadro*, 1(1), 6, 13-18.

Tör, V. N. (1932). Sınıflaşmamak ve İktisat Siyaseti, (Haz.) Özgür Erdem. *Kadro*, 1(1), İkinci Teşrin 1932, 17-21.

Tör, V. N. (1932). Müstemleke İktisadiyatından Millet İktisadiyatına. *Kadro*, 1(1), II. Kanun 1932, 8-11.

Tör, V. N. (1932). Müstemleke İktisadiyatından Millet İktisadiyatına 2. *Kadro*, 1(2), 9-14.

Tör, V. N. (1932). Mefhum Teşkilatı Değil, Madde Teşkilatı. *Kadro*, 1(8),13-17.

Tör, V. N. (1932). Fındıkta Devlet Kooperatifi. *Kadro*, 1(9), 11-18.

Trak, A. (1983). *Liberalizm-Devletçilik (1923-1939), Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 4, 1085-1089.

Tuncer, P. (2010). *İttihatçı Cavit Bey*, 1.Baskı: İstanbul, Yeditepe Yayınları.

Türkeş, M. (1999). *Ulusçu Sol Bir Akım: Kadro Hareketi (1932-1934)*. Ankara: İmge Yayınları.

Üzümcü, A. (2018). *Türkiye'de Ulusal Ekonominin İnşaası 1923-1945, Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'nin İktisadi Tarihi*, (Ed.) Mehmet Dikkaya, Adem Üzümcü, Deniz Özyakışır, Ankara: Savaş Yayınları.

Yenal, O. (2010). *Cumhuriyet'in İktisat Tarihi*, 1. Baskı. İstanbul: İş Bankası Yayınları.

İktisadi krizler, ortaya çıkardığı insani ve ekonomik kayıpların yanı sıra sosyal, siyasal ve kurumsal pratikleri de önemli ölçüde etkiler ve yine aynı şekilde bu unsurlardan etkilenir. Bu karşılıklı etkileşimin varlığı farklı disiplinlerden araştırmacıların iktisadi krizler konusunda daha fazla çalışma yapmalarını gerektirir. İşte bu çerçevede hazırlanan bu kitap iktisat ve iktisat dışı alanlarda çalışan araştırmacıları bir araya getirmekte; iktisadi krizlerin sadece "iktisadi" nedenleri ve sonuçları olmadığını, bunun dışındaki gerçeklikler tarafından da belirlendiğini göstermeye çalışmaktadır.

ISBN 978-625-7045-45-2
9 786257 045452

Gazi kitabevi

Merkez	Mağaza
53. Sok. No: 29	Dögol Caddesi No: 49/B
Bahçelievler / ANKARA	Beşevler / ANKARA
Tel : (0 312) 223 77 73 - 223 77 17	Tel : (0 312) 213 32 82 - 213 56 37
Faks: (0 312) 215 14 50	Faks: (0 312) 213 91 83

info@gazikitabevi.com.tr • www.gazikitabevi.com.tr

Gazi kitabevi

www.gazikitabevi.com.tr • info@gazikitabevi.com.tr

İLGİLİ MAKAMA

Gazi Kitabevi Ticaret Limited Şirketi, 1984 yılında Ankara'da yayın hayatına başlamıştır. Günümüze kadar 1.900'ün üzerinde eser yayımlamıştır. Doçentlik Başvuru şartlarında belirtmiş olduğu kriterlere göre Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler, Hukuk, Spor Bilimleri ve Fen Bilimleri alanında "Uluslararası Yayınevi" olma özelliğine sahiptir. Doçentlik Başvuru şartlarında belirtilen kriterlere göre uluslararası yayınevi olma ölçütü :

- En az dört yıldır uluslararası düzeyde düzenli faaliyet yürüten,
- Yayımladığı kitaplar dünyanın bilinen üniversite kütüphanelerinde yer alan ve aynı alanda farklı yazarlara ait en az yirmi kitabı olan yayınevidir.

Yayımlamış olduğu eserler dünyadaki en büyük çevrimiçi kamu erişim kataloğu olan Worldcat.org'da indekslenmektedir. Yurtdışında ilk 500'de bulunan üniversitelerin kütüphanelerinde de birçok yayını bulunmaktadır. Yurtdışındaki üniversite kütüphanelerinde bulunan yayınlarımızın bir kısmı ekte yer almaktadır.

Gazi Kitabevi Ticaret Limited Şirketi, 36 yıldır düzenli faaliyet gösterdiği yayıncılık sektörünün önde gelen markalarından biri olan, akademik camiada etkinliği ve saygınlığı bulunan ayrıca ÜAK'ın belirttiği kriterleri taşıyan "ULUSLARARASI AKADEMİK BİR YAYINEVİDİR."

Saygılarımızla…

Genel Müdür
Suavi SARI

Dögol Caddesi No: 49/B Beşevler/ANKARA • Tel: (0.312) 223 77 73 – 213 32 82 Faks: (0.312) 215 14 50
Bahçelievler Mah. 53. Sok. No:29 Çankaya/ANKARA • Tel: (0312) 223 77 73 – 223 77 17

FARKLI YURTDIŞI ÜNİVERSİTELERİNDE BULUNAN YAYINLARIMIZDAN BAZILARI			
KİTAP ADI	**YAZARI**	**BULUNDUĞU ÜNİVERSİTE**	**LİNK**
Sazın ve sözün sultanları : yaşayan halk şairleri	R.G.Saluk-F.A.Turan	University of Toronto	https://search.library.utoronto.ca/search?N=0&Nr=p_oclc_id:976450886
Tedrisat mecmuası'ndan uygulama okulu'nda yapılmış ders örnekleri	Güray Kırpık; Şahin Oruç	Indiana University Bloomington	https://iucat.iu.edu/catalog?search_field=advanced&ISBN=748678661
II.Meşrutiyet Öncesi osmanlı Rüşdiyeleri	Uğur Ünal	Harvard University	https://hollis.harvard.edu/primo-explore/search?tab=books&search_scope=default_scope&vid=HVD2&query=lsr02,contains,918948756
Türkmen bahşılık geleneği	İhsan Kalenderoğlu	Univ of Toronto at Downsview	https://search.library.utoronto.ca/search?N=0&Nr=p_oclc_id:858431972
Tarım sektöründe kadın emeği	Işıl Alkan	University of Chicago	https://www.worldcat.org/title/tarm-sektorunde-kadn-emegi-carsamba-ovas-gundogdu-ve-damlatas-koylerinde-fndk-celtik-ve-sebze-uretimi-ozelinde-bir-irdeleme/oclc/1113889891&referer=brief_results
Mavi elma : Türkiye-Avrupa ilişkileri	Ozan Örmeci; Hüseyin Işıksal	University of Michigan	https://search.lib.umich.edu/catalog?&library=All+libraries&query=isn%3A973930344
Sözlükbilimi Yazıları	Erdoğan Boz	Columbia University	https://clio.columbia.edu/catalog/SCSB-1641879?counter=5
Açıksöz gazetesine göre Kastamonu istiklâl mahkemeleri	Eyüp Akman	New York University	https://getit.library.nyu.edu/resolve?&ctx_ver=Z39.88-2004&ctx_enc=info:ofi/enc:UTF-8&ctx_tim=2019-03-03T05%3A35%3A17IST&url_ver=Z39.88-2004&url_ctx_fmt=infofi/fmt:kev:mtx:ctx&rfr_id=info:sid/primo.exlibrisgroup.com:primo-nyu_aleph000073823&rft_val_fmt=info:ofi/fmt:kev:mtx:book&rft.genre=book&rft.jtitle=&rft.btitle=A%C3%A7%C4%B1ks%C3%B6z%20gazetesine%20g%C3%B6re%20Kastamonu%20istikl%C3%A2l%20mahkemeleri&rft.aulast=Akman&rft.aufirst=Ey%C3%BCp,&rft.auinit=&rft.auinit1=&rft.auinitm=&rft.ausuffix=&rft.au=Akman,%20Ey%C3%BCp,%201975-&rft.aucorp=&rft.volume=&rft.issue=&rft.part=&rft.quarter=&rft.ssn=&rft.spage=&rft.epage=&rft.pages=&rft.artnum=&rft.pub=Gazi%20Kitabevi&rft.place=Be%C5%9Fevler,%20Ankara&rft.issn=&rft.eissn=&rft.isbn=9758895532&rft.sici=&rft.coden=&rft_id=info:doi/&rft.object_id=&rft.primo=nyu_aleph000073823&rft.eisbn=&rft_dat=%3

			Cnyu_aleph%3E000073823%3C/nyu_aleph%3E%3Cgrp_id%3E544575189%3C/grp_id%3E%3Coa%3E%3C/oa%3E%3Curl%3E%3C/url%3E&rft_id=info:oai/&req.language=eng
Mekanın siyasallaşması	Servet Karabağ	Ohio State University	https://library.ohio-state.edu/search/o57288928
İran : değişen iç dinamikler ve Türkiye-İran ilişkileri	Soyalp Tamçelik.	Harvard University	https://hollis.harvard.edu/primo-explore/fulldisplay?context=L&vid=HVD2&search_scope=everything&tab=everything&lang=en_US&docid=01HVD_ALMA21217378392000394l
Avrupa Birliği 2020 stratejisi ve Türkiye	Hasan Türe; Seyyide Doğan; Deniz Koçak	Columbia University in the City of New York	https://clio.columbia.edu/catalog?search_field=all_fields&q=on1120750039
Yeşil finans ve muhasebe: Teori ve uygulama	Uğur Sevim	Princeton University Library	https://catalog.princeton.edu/catalog?q=oclc_s%3A1111727966
Eski Anadolu Türkçesi	Gürer Gülsevin; Erdoğan Boz	Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt / Zentrale	https://www.worldcat.org/title/gurer-gulsevin-erdogan-boz-eski-anadolu-turkcesi/oclc/8255470856&referer=brief_results
Uğru ile kadı hikâyesi : Kastamonu nüshası	Eyüp Akman	Toronto University	https://search.library.utoronto.ca/details?10367802&uuid=58a6583c-8907-4d72-b967-919a57c268f1
Aymazlığın sonu : geleceği tehlikede bir ulus	Vahit Bademci	University of Utah	https://utah-primoprod.hosted.exlibrisgroup.com/primo-explore/search?vid=UTAH&lang=en_US&tab=everything&mode=Basic&onCampus=false&displayMode=full&bulkSize=10&highlight=true&dum=true&search_scope=UUU_ALMA&query=isbn,exact,9757313173
Devlet-i 'Aliyye'nin taşra yönetimi : sancak kanunnâmelerinden örnekler (Rodos, Prizrin, İskenderiye, Çemişgezek, Antep, Kütahya ve Tarsus Kanunnâmeleri)	İsmail Özçelik	University of Oxford	http://solo-prd.bodleian.ox.ac.uk/primo_library/libweb/action/display.do;jsessionid=09895776FF19316F4B3749F9DFEFA3FC?tabs=detailsTab&ct=display&fn=search&doc=oxfaleph020879108&indx=1&recIds=oxfaleph020879108&recIdxs=0&elementId=0&renderMode=poppedOut&displayMode=full&frbrVersion=&vid=OXVU1&dscnt=0&vl(freeText0)=6053444111&dstmp=1551610697523
Kadı Burhanettin ve şiiri	Ömer Demirbağ	Washigton University	https://alliance-primo.hosted.exlibrisgroup.com/primo-explore/fulldisplay?docid=CP71204297950001451&context=L&vid=UW&lang=en_US&search_scope=all&adaptor=Local%20Search%20Engine&tab=default_tab&query=lsr02,contains,880374270&sortby=rank

Kıbrıs'ta mizah gazetesi Akbaba : günümüz Türkçesine aktarılması ve değerlendirilmesi	Soyalp Tamçelik, Mustafa Kemal Kasapoğlu	Duke University	https://find.library.duke.edu/catalog/DUKE007801776
Türkiye'de mali disiplin sorunu: kamu açıkları ve borçlanmanın sürdürülebilirliği : (1988-2000 dönem analizi)	Mustafa Sakal	Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt / Zentrale	https://lhhal.gbv.de/DB=1/LNG=EN/CLK?IKT=12&TRM=487462890
Meclis soruşturması önergeleri : 1982'den 2015'e önerge metinleri	Hilmi Can Turan	Berkeley University	http://oskicat.berkeley.edu/search/o959552632
Çağdaş Uygur edebiyatı tarihi	Neşe Harbalioğlu	NUKAT Center of the University	http://katalog.nukat.edu.pl/lib/item?id=chamo:4117890&fromLocationLink=false&theme=nukat
Urfa Ermenileri: (Sosyal-siyasi ve kültürel hayat)	Halil Özşanlı	Michigan University	https://search.lib.umich.edu/catalog/record/016283926?&library=All+libraries&query=isn%3A852991295
Kastamonu Vilâyeti sâlnâmelerine göre Araç ve Mergüze (İhsangazi) : 1869-1903	Eyüp Akman	Universitätsbibliothek München	https://opac.ub.uni-muenchen.de/TouchPoint/start.do?Query=1035%3d%22BV036095202%22IN%5b2%5d&View=sunrise&Language=de
Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait bir Nehcü'l-ferādīs	Ergün Acar	University of Pennsylvania	https://franklin.library.upenn.edu/catalog?utf8=?&search_field=isxn_search&q=6053446416
Tarihi gerekçeleriyle harf inkılabı ve kazanımları	Cengiz Dönmez	Indiana University	https://iucat.iu.edu/catalog?search_field=advanced&ISBN=676825086
Sivas İli ve yöresi ağzıları : (etnik yapı-inceleme- metinler- sözlük)	Necati Demir; Ülker Şen	Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen	https://opac.sub.uni-goettingen.de/DB=1/LNG=EN/CLK?IKT=12&TRM=83300087X
Başkurt Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde yalancı eş değerler	Habibe Yazıcı Ersoy	Cornell University	https://newcatalog.library.cornell.edu/catalog/8552220

Türkiye Türkçesinde Kelime Tahlilleri	Feyzi Ersoy	National University of Singapore	http://nus.summon.serialssolutions.com/search?s.q=gazi%20kitabevi&s.fvf%5B%5D=ContentType,Newspaper%20Article,t&s.fvf%5B%5D=ContentType,Book%20Review,t#!/search?ho=t&fvf=ContentType,Newspaper%20Article,t%7CContentType,Book%20Review,t&l=en&q=gazi%20kitabevi
Türkiye Türkçesinde A+ Durum Biçim Birimi	Erdoğan Boz	The University of Hong Kong	https://julac.hosted.exlibrisgroup.com/primo-explore/search?vl(freeText0)=gazi%20kitabevi&mode=Basic&vid=HKU&search_scope=My%20Institution&displayMode=full&bulkSize=20&highlight=true&dum=true&query=any,contains,gazi%20kitabevi&displayField=all
Osmanlı Türkçesi araştırmaları	Yusuf Akçay	McGill University	https://mcgill.on.worldcat.org/search?datasource=library_web&search_field=all_fields&search=true&database=all&scope=wz%3A12129&func=find-b&find_code=WHD&find_code=WHD&find_code=WHD&q=&topLod=0&queryString=gazi+kitabevi&find=Go#/oclc/878119359
Ortaçağ'da Urfa : efsane, tarih, inanç, bilim ve felsefe kenti	Abdullah Ekinci	Kyoto University	https://kuline.kulib.kyoto-u.ac.jp/?action=pages_view_main&active_action=v3search_view_main_init&op_param=srhRevTagFlg%3Dtrue%26words%3Dgazi%2520kitabevi%26sortkey%3Dstitle%26sorttype%3D%26listcnt%3D50%26startpos%3D%26fromDsp%3Dcatsre%26searchDsp%3Dcatsre%26initFlg%3D_RESULT_SET%26hitcnt%3D%26searchsql%3D%26combsearch%3D%26searchhis%3D%26akey%3D%26fct_gcattp%3D%26fct_auth%3D%26fct_pub%3D%26fct_year%3D%26fct_cls%3D%26fct_sh%3D%26fct_lang%3D%26fct_holar%3D%26fct_campus%3D%26fct_tag%3D%26fct_range_year%3D%26fct_stamp%3D%26fct_user1%3D%26fct_user2%3D%26fct_user3%3D%26fct_user4%3D%26fct_user5%3D&block_id=286&tab_num=0&search_mode=null#catdbl-BB04137611